

An Analytical Study of the Role of Iranian Art and Industry Exhibitions in London (1930) and Leningrad (1935) in Presenting Iranian Civilization during the First Pahlavi Era (Based on Historical Documents)

Seyed Masoud Seyed Bonakdar¹ | Vahid Emami Jomeh²

Abstract

Purpose: This study seeks to examine the role of the international exhibitions of Iranian art and crafts held in London (1931) and Leningrad (1935) in promoting Iranian art and civilization and in advancing the global status of Iranian studies. It aims to analyze and evaluate the impact of these exhibitions on enhancing Iran's cultural and international position. These events offered a unique opportunity for invaluable historical artifacts from major Iranian collections—such as those of the Golestan Palace, Astan Quds Razavi, the Shrine of Hazrat Masoumeh, the Sheikh Safi al-Din Ardabili Complex, and the Museum of Ma'aref—to be displayed for the first time before international scholars, artists, and audiences. All items were temporarily loaned abroad and subsequently returned to Iran upon the exhibitions' conclusion.

Method and Research Design: The research adopts a descriptive-analytical approach grounded in historical documents and archival materials.

Findings and Conclusions: The findings indicate that, during the Pahlavi era, the Iranian government—aligned with the intellectual and elite class—sought to project an image of a modernized nation and to strengthen its cultural and international identity. Participation in such exhibitions not only facilitated cultural interaction but also contributed to the improvement of diplomatic relations. Iran effectively utilized this historic opportunity to showcase a wide range of its artistic and historical treasures to a global audience. Historical evidence demonstrates that these exhibitions significantly shaped positive perceptions of Iranian culture and civilization at the international level. Moreover, scholarly and cultural reactions from around the world acknowledged the authenticity and artistic value of Iranian heritage.

Keywords: Art exhibitions; handicrafts; Iran; London; Leningrad; First Pahlavi era.

Citation: Seyed Bonakdar, S. M. and Emami Jomeh, V. (2025). An Analytical Study of the Role of Iranian Art and Industry Exhibitions in London (1930) and Leningrad (1935) in Presenting Iranian Civilization during the First Pahlavi Era (Based on Historical Documents). *Ganjine-ye Asnad*, 35(1), 51-90 | doi: 10.30484/ganj.2025.3256

Research paper

1. Associate Professor, Department of History, University of Isfahan, Isfahan, Iran.

masoudbonakdar@yahoo.com & sm.sbonakdar@trui.ac.ir

2. Ph.D. Candidate in Post-Islamic History of Iran, University of Isfahan, Isfahan, Iran.

vahidemamijomeh@yahoo.com

Copyright © 2025, NLAJ (National Library & Archives of I. R. Iran). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and adapt the material for any purpose.

Ganjine-Ye Asnad

«137»

Peer-reviewed Journal | National Library & Archives of I. R. Iran, Archival Research Institute

ISSN: 1023-3652 | E-ISSN: 2538-2268

Digital Object Identifier (DOI): 10.30484/ganj.2025.3256

Indexed by Google Scholar, Researchgate, ISC, SID & Iran Journal | <http://ganjineh.nlai.ir>

Vol.: 35, No: 1, Spring 2025 | pp: 51 -90 (50) | Received: 6, Dec. 2024 | Accepted: 23, Feb. 2025

Historical research

Introduction

In the modern era, international exhibitions have served—and continue to serve—as vital platforms for cultural exchange and the presentation of civilizations. Originating in the mid-nineteenth century, world exhibitions have involved the participation of numerous nations and aimed to display selected material and immaterial achievements within a shared venue. The idea of these exhibitions emerged as a byproduct of the Industrial Revolution, with objectives encompassing the presentation of national innovations, the strengthening of political and economic relations, and the fostering of intercultural understanding. Their deep influence on culture, art, and cross-cultural communication among nations remains undeniable.

The first modern world exhibition, held in London in 1851 CE (1267 AH), took place during the height of industrial transformation. Although Iran had no official representation, a section entitled Persia appeared among the exhibits of participating nations. Encouraged by figures such as Hasan Ali Khan Garousi, Dust-Ali Khan Mo'ayyer al-Mamalek, E'temad al-Saltaneh, and Mirza Hossein Khan Sepahsalar, Iran formally participated for the first time in the 1867 (1283 AH) Paris Exhibition. This event provided Iran with an unprecedented opportunity to engage in an international forum and eventually motivated Naser al-Din Shah to undertake his European tour in 1873 (1290 AH). However, given Iran's unstable political and economic conditions under the Qajar dynasty, its participation in subsequent exhibitions remained limited.

With the establishment of the Pahlavi dynasty, more favorable conditions emerged for Iran's engagement in global exhibitions. The ruling elite, embracing the principles of nationalism, antiquarianism, and modernism, sought to revive Iran's past grandeur and distinguish the identity of Pahlavi Iran from that of the Qajar period. The promotion of "a new Iran" required active international recognition through enhanced political, diplomatic, and cultural exchanges—particularly with Western nations. To this end, extensive archaeological excavations were carried out through collaboration between Iranian and Western scholars. These discoveries paved the way for Iran's participation in international congresses and exhibitions focusing on its history, culture, and civilization. The Pahlavi government thus aimed to harness Iran's artistic and historical herit-

age to serve political, economic, social, and cultural purposes—especially by deepening cultural engagement with Orientalists and strengthening diplomatic relations through formal encounters.

In this context, Arthur Upham Pope, an advisor and expert from the Art Institute of Chicago, with the approval of the Iranian government and the support of the Fine Arts Society of New York University, organized the first International Congress and Exhibition of Iranian Art and Archaeology in 1926 at the Philadelphia Museum in Pennsylvania. Pope and Seyyed Hassan Taqizadeh represented Iran at the event. The exhibited works belonged primarily to museums, private collectors, and art dealers. Nevertheless, the Philadelphia exhibition was less successful than later endeavors.

By contrast, the subsequent exhibitions held in London (1931) and Leningrad (1935) were far more extensive and distinguished. In addition to the scale and diversity of the displayed works and participating countries, a substantial portion of Iran's most valuable artistic and historical artifacts were temporarily transferred abroad for exhibition. This initiative represented one of the earliest and most significant international cultural efforts undertaken by the Iranian government. Unlike previous participations, Iran this time presented artifacts from its own national collections, encompassing works from ancient, Islamic, and modern periods—all of which were officially documented and returned after the exhibitions.

Based on historical and archival evidence, this study seeks to analyze the organization and governmental role in these two major exhibitions and to assess their impact on international perceptions of Iran and its cultural diplomacy.

Findings and Discussion

Archival evidence suggests that the Iranian government viewed these exhibitions as an opportunity to present a new, progressive image of Iran distinct from its Qajar past. For the Pahlavi elite, the extensive international media coverage of these events was crucial for constructing such an image. This required the careful selection, documentation, and overseas transportation of Iran's most exquisite historical and artistic artifacts, all of which were later returned. The positive reception of these exhibitions in international cultural and academic circles demonstrates their considerable contribution to enhanc-

ing the global recognition of Iranian art and civilization. Beyond their cultural impact, these exhibitions fostered closer political and even economic relations with participating nations, particularly the host countries.

Conclusion:

The exhibitions of Iranian art and crafts in London and Leningrad represent major international cultural initiatives of the early Pahlavi period. Governmental planning, together with relative political and economic stability, created a favorable environment for such undertakings. Centralized authority and administrative efficiency enabled the state to coordinate the temporary transfer of artworks from major historical collections. These exhibitions allowed Iran to display its cultural and historical richness on the world stage, consistent with the Pahlavi principles of nationalism, antiquarianism, and modernism. They also served as catalysts for the institutionalization of cultural heritage preservation and inspired the establishment of permanent museums—most notably, the National Museum of Iran, the country's first formal and enduring museum.

تحلیل و بررسی عملکرد نمایشگاه‌های هنر و صنایع ایران در لندن (۱۳۰۹ ش) و لندن گراد (۱۳۱۴ ش) در معرفی تمدن ایران در دوره پهلوی اول (براساس اسناد تاریخی)

سیدمسعود سیدبنکدار^۱ | وحید امامی جمعه^۲

چکیده:

نمایشگاه‌های جهانی هنر و صنایع ایران در لندن (۱۳۰۹ ش/۱۹۳۱ م) و لندن گراد (۱۳۱۴ ش/۱۹۳۵ م) فرصتی فراهم آوردند تا آثار تاریخی و نفیس ایرانی از مهم‌ترین مجموعه‌های ایران نظیر کاخ گلستان، آستان قدس رضوی، حرم حضرت معصومه (س)، مجموعه بقعه شیخ‌صافی‌الدین اردبیلی و موزه معارف برای نخستین بار در معرض دید دانشمندان، هنرمندان و مخاطبان جهانی قرار گیرد. این اشیا به‌صورت موقت از ایران خارج شدند و پس از پایان نمایشگاه‌ها به کشور بازگردانده شدند. در پژوهش حاضر تلاش شده‌است تا تأثیر این نمایشگاه‌ها بر بهبود جایگاه فرهنگی و بین‌المللی ایران تحلیل و ارزیابی شود.

هدف: این پژوهش می‌کوشد تا به این پرسش اصلی پاسخ دهد که برگزاری این نمایشگاه‌ها چه نقشی در معرفی هنر و تمدن ایرانی و ارتقای جایگاه ایران‌شناسی در عرصه جهانی داشته‌اند.

روش/رویکرد پژوهش: این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر اسناد تاریخی و مدارک آرشیوی انجام شده‌است.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که دولت ایران در دوره پهلوی هم‌سو با طبقه نخبگان و روشن‌فکران - با هدف معرفی ایرانی نوین- تلاش می‌کرده‌است تا وجهه هویتی و بین‌المللی خود را ارتقا دهد. برگزاری نمایشگاه‌ها و حضور در آن می‌توانست ضمن تقویت تعاملات فرهنگی، به بهبود و افزایش روابط سیاسی منجر شود. ایران نیز از این فرصت تاریخی بهره برد و حجم وسیعی از آثار تاریخی و نفیس هنری خود را در معرض نمایش جهانیان قرار داد. مستندات تاریخی حاکی از آن است که این نمایشگاه‌ها در جهت ایجاد نگرشی مثبت به فرهنگ و تمدن ایران در سطح بین‌المللی نقشی مؤثر داشته‌اند. بررسی بازخوردهای این رویدادها نشان می‌دهد که جامعه علمی و فرهنگی جهان به اصالت و ارزشمندی هنر ایران اذعان کرده و بر ارزش و اهمیت آن تأکید کرده‌است.

نتایج: برگزاری نمایشگاه‌های مذکور فرصتی فراهم آورد تا دولت ایران برای نخستین بار گنجینه‌های کمتر دیده شده تمدن ایران را که در مجموعه‌های سلطنتی و مذهبی نگهداری می‌شد، در معرض دید جهانیان قرار دهد و سابقه تمدنی و هنری خود را به کشورها معرفی کند. در پی آن، بستر مناسبی برای انجام مطالعات و پژوهش‌های ایران‌شناسی فراهم شد و در نتیجه دولت ایران را بر آن داشت تا برای نخستین بار موزه‌ای رسمی از آثار نفیس تاریخی و هنری خود در ایران تأسیس کند.

واژگان کلیدی: نمایشگاه هنر؛ صنایع مستظرفه؛ ایران؛ لندن؛ لندن گراد؛ پهلوی اول.

استناد: سیدبنکدار، سیدمسعود و امامی جمعه، وحید. (۱۴۰۴). تحلیل و بررسی عملکرد نمایشگاه‌های هنر و صنایع ایران در لندن (۱۳۰۹ ش) و لندن گراد (۱۳۱۴ ش) در معرفی تمدن ایران در دوره پهلوی اول (براساس اسناد تاریخی). گنجینه اسناد، ۱(۱)، ۵۱-۹۰. doi: ۱۰.۳۰۴۸۴/ganj.۲۰۲۵.۳۲۵۶

فصلنامه تحقیقات تاریخی
و مطالعات آرشیوی

مقاله پژوهشی

۱. دانشیار گروه تاریخ و ایران‌شناسی دانشگاه

اصفهان، اصفهان، ایران

masoudbonakdar@yahoo.com &

sm.sbonakdar@ltr.ui.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری تاریخ، گرایش تاریخ ایران

بعد از اسلام، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

vahidemamijomeh@yahoo.com

گنجینه اسناد

۱۳۷

فصلنامه علمی | سازمان اسناد و کتابخانه ملی ج.ا.ایران - پژوهشکده اسناد

شاپا (چاپی): ۱۰۲۳-۲۶۵۲ | شاپا (الکترونیکی): ۲۵۲۸-۲۲۶۸

شناسه برغود رقمی (DOI): ۱۰.۳۰۴۸۴/ganj.۲۰۲۵.۳۲۵۶

نمایه در Google Scholar, Researchgate, SID, ISC و ایران ژورنال | <http://ganjineh.nlai.ir>

سال ۳۵، دفتر ۱، بهار ۱۴۰۴ | صص: ۵۱-۹۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۹/۱۶ | تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۵

تحقیقات تاریخی

۱. مقدمه

نمایشگاه‌های بین‌المللی در دوران مدرن، به‌عنوان بستری مهم برای تعامل فرهنگی و معرفی تمدن‌ها نقش برجسته‌ای داشته‌اند و دارند. «نمایشگاه‌های جهانی» رویدادهایی بزرگ و بین‌المللی‌اند که با مشارکت کشورهای مختلف جهان، از اواسط قرن نوزدهم آغاز شده‌اند و تا دوره معاصر ادامه یافته‌اند. نمایشگاه‌های جهانی را یکی از نتایج انقلاب صنعتی دانسته‌اند. هدف این نمایشگاه‌ها نمایش گزیده تولیدات و آثار مادی و معنوی کشورها در مکانی واحد است. نتیجه برگزاری این نمایشگاه‌ها، پیشرفت مطالعه در زمینه ملل و اقوام مختلف، تقویت روابط سیاسی و اقتصادی و عرضه نوآوری‌های جدید هر کشور است. هم‌چنین تأثیرات عمیق نمایشگاه‌های جهانی بر فرهنگ، هنر و ایجاد روابط بین‌فرهنگی میان ملت‌های جهان هم انکارناپذیر است (بانی مسعود، ۱۴۰۰، ص ۷).

نخستین نمایشگاه مدرن جهانی در عصر تحولات صنعتی، در ۱۲۶۷ق/۱۸۵۱م در لندن برگزار شد. ایران در این نمایشگاه حضور رسمی نداشت؛ ولی غرفه‌ای بانام ایران در بخش ملل آن ایجاد شده بود. ایران با تشویق ناصرالدین‌شاه توسط افرادی نظیر حسن‌علی‌خان گروسی، دوست‌علی‌خان معیرالممالک، اعتمادالسلطنه و میرزا حسین‌خان سپهسالار، در نمایشگاه دیگری که در ۱۲۸۳ق/۱۸۶۷م در پاریس برگزار شد، حضور یافت. این نمایشگاه فرصت مناسبی بود تا ایران برای نخستین‌بار در محفلی بین‌المللی حضور یابد و بهانه‌ای شد که با پیشنهاد رجالی نظیر سپهسالار، ناصرالدین‌شاه به سفر اروپا ترغیب شود (بانی مسعود، ۱۴۰۰، صص ۷۱-۷۳). سرانجام چند سال بعد با سفر نخست ناصرالدین‌شاه به اروپا در ۱۲۹۰ق/۱۸۷۳م، او از نمایشگاه لندن بازدید کرد (ساکما، ۳/۳۳۳۹۵-۹۹۹). با این‌همه به‌واسطه اوضاع سیاسی و اقتصادی متزلزلی که ایران عصر قاجار با آن مواجه بود، امکان حضور چشمگیری از سوی ایران در نمایشگاه‌ها وجود نداشت.

با تأسیس سلسله پهلوی، شرایط بهتری برای حضور ایران در نمایشگاه‌های جهانی فراهم شد. در این دوره سه اصل ملی‌گرایی، باستان‌گرایی و تجددگرایی مبنای اساسی طبقه نخبگان و روشن‌فکران بود که رضاشاه را نیز با آن همراه کرده بودند؛ بنابراین در پی آن با هدف بازگشت به شکوه و عظمت دوباره ایران، سیاست‌هایی اتخاذ شد تا هویت ایران عصر پهلوی از ایران دوره قاجار متمایز شود. بدین سبب لازم بود تا ایران جدید به ملت‌ها و دولت‌های جهان شناسانده شود. نخستین اقدام، افزایش روابط سیاسی و دیپلماتیک و سپس تعاملات فرهنگی با کشورها به‌ویژه با دولت‌های اروپایی و آمریکایی بود. با توجه به سه اصل اساسی دولت پهلوی، اقدامات بسیاری برای کاوش‌های باستان‌شناسی با همکاری باستان‌شناسان ایرانی و غربی انجام شد.^۱ به دلیل اکتشافات باستانی گسترده در طول

۱. مجلس شورای ملی هم با هدف حفظ آثار تاریخی، قانونی ۲۰ ماده‌ای را در ۱۲ آبان ۱۳۰۹ ش/۳ نوامبر ۱۹۳۰ م تصویب کرد (مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی، دوره ۷، جلسه ۱۷۲).

دوره پهلوی، مقدمات حضور ایران در کنگره‌ها و نمایشگاه‌های جهانی فراهم شد. موضوع کنگره‌ها و نمایشگاه‌ها به‌طور خاص تاریخ، فرهنگ و تمدن ایران بود. به‌بیان‌دیگر، دولت ایران در پی آن بود تا از کارکردهای سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آثار تاریخی و هنری ایران به‌نفع کشور بهره‌برد؛ به‌گونه‌ای که با استفاده از آن‌ها در برگزاری کنگره‌ها و نمایشگاه‌ها، تعاملات فرهنگی خود را با مستشرقان گسترش دهد و در نتیجه آن روابط سیاسی اش با سایر کشورها را در طی دیدارها و میهمانی‌های نمایندگان دولت‌ها تقویت کند.

بنابراین براساس همان تعاملات فرهنگی، «آرتور پوپ»^۱ - کارشناس و رایزن «مؤسسه هنری شیکاگو»^۲ - پس از دریافت تأیید دولت ایران و با حمایت «انجمن هنرهای زیبای دانشگاه نیویورک»^۳ موفق شد تا نخستین کنگره و نمایشگاه بین‌المللی هنر و باستان‌شناسی ایران را در سال ۱۳۰۵ ش ۱۹۲۶ م در موزه فیلادلفیا^۴ در ایالت پنسیلوانیای آمریکا برگزار کند. پوپ به‌همراه سیدحسن تقی‌زاده به‌عنوان نمایندگان ایران در نمایشگاه مزبور حضور داشتند. آثار به‌نمایش درآمده در این نمایشگاه به موزه‌ها، مجموعه‌داران و فروشندگان آثار هنری تعلق داشت. با این‌همه به‌نظر می‌رسد که نمایشگاه فیلادلفیا در مقایسه با برخی نمایشگاه‌های قبلی چندان موفق عمل نکرده‌است (بانی مسعود، ۱۴۰۰، صص ۱۳۵-۱۳۹؛ نگهبان، ۱۳۷۶، صص ۵۰۶؛ نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، ۱۳۴۳، صص ۲۲۱).

دومین و سومین کنگره و نمایشگاه هنر و صنایع مستظرفه ایران در لندن و لندن گراد^۵، نسبت به نمایشگاه فیلادلفیا بسیار متفاوت‌تر و عظیم‌تر بود. تفاوت اصلی‌تر، علاوه بر حجم گسترده آثار به‌نمایش درآمده و حضور کشورهای متعدد، آن بود که بخش قابل‌توجهی از نفیس‌ترین و ارزشمندترین آثار موجود در ایران، برای نمایش در نمایشگاه به‌طور امانت به لندن و لندن گراد انتقال داده شده بود. این رویداد آن‌هم با حجم گسترده آثار انتقالی به خارج از کشور، جزو نخستین و مهم‌ترین اقدامات بین‌المللی دولت ایران با رویکرد فرهنگی بود؛ بنابراین حضور صرف ایران در نمایشگاه‌های جهانی، در این دوره گامی فراتر رفت؛ به‌طوری‌که این بار اشیاء متعلق به مجموعه‌های غنی داخل ایران برای نمایش آماده شده بود. آثار انتقالی که شامل اشیای تاریخی و هنری ایران از دوران باستان تا ایران بعد از اسلام و معاصر می‌شد، پس از پایان نمایشگاه‌ها، طبق صورت‌جلسات تهیه‌شده، به‌طور کامل به ایران بازگردانده شد.

بر همین اساس پژوهش حاضر برآن است تا با تکیه بر اسناد تاریخی و مکاتبات آرشیوی، ضمن بررسی روند برپایی کنگره‌ها و نمایشگاه‌های جهانی لندن و لندن گراد، اقدامات دولت‌ها در برگزاری آن را تبیین و تحلیل کند. هم‌چنین در این پژوهش روشن می‌شود که برگزاری این نمایشگاه‌ها چه تأثیری بر نگاه کشورها به ایران داشته و دولت

1. Arthur Upham Pope
2. Art Institute of Chicago
3. American Fine Arts Society in New York
4. Philadelphia
5. Pennsylvania
6. سنت‌پترزبورگ امروزی (Saint Petersburg)

ایران به واسطه این نمایشگاه‌ها از چه فرصت‌هایی برای تقویت روابط خود با دیگر کشورهای دنیا برخوردار شده است.

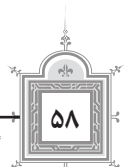
به نظر می‌رسد که دولت ایران به دنبال معرفی کشوری متفاوت با عصر قاجار به جامعه بین‌الملل بوده و برگزاری نمایشگاه‌های جهانی مذکور را به عنوان فرصتی مغتنم در همین راستا مدنظر قرار داده است. لزوم تحقق این هدف در نگاه طبقه نخبگان دوره پهلوی، بازتاب اخبار نمایشگاه‌ها در اخبار و مطبوعات بین‌المللی بود. بدین منظور نیز لازم بود تا نفیس‌ترین آثار تاریخی و هنری ایران در معرض نمایش قرار بگیرد؛ بنابراین با ثبت و صورت‌برداری‌های دقیق از آثار تاریخی در طی مراحل اداری گسترده، حجم وسیعی از نفایس به خارج ارسال و تمامی آن‌ها پس از مدتی به ایران و محل اصلی خود بازگردانده شد. به نظر می‌رسد با توجه به بازتاب اخبار نمایشگاه و آثار نفیس آن در مطبوعات و نشریات بین‌المللی، این اقدامات در محافل علمی و فرهنگی کشورها با نگاهی مثبت نگریسته شده و بر ارتقای جایگاه ایران‌شناسی در میان کشورهای نقشی مؤثر ایفا کرده است. برگزاری این نمایشگاه‌ها می‌توانست علاوه بر افزایش تعاملات فرهنگی، به بهبود و تحکیم روابط سیاسی و حتی اقتصادی ایران با کشورهای حاضر در نمایشگاه، به ویژه کشورهای محل برگزاری نمایشگاه نیز منجر شود.

پیشینه پژوهش

تاکنون پژوهش‌های جامعی در زمینه برگزاری نمایشگاه‌های هنر و صنایع ایران در لندن و لینن‌گرا، انجام نشده است. در کتاب *ایران و نمایشگاه‌های جهانی* نوشته امیر بانی مسعود، با اینکه بسیاری از نمایشگاه‌های بین‌المللی بررسی شده، ولی به نمایشگاه‌های لندن و لینن‌گرا هیچ اشاره‌ای نشده است. ضمناً تمرکز کتاب مذکور بیشتر بر معماری نمایشگاه‌ها است (بانی مسعود، ۱۴۰۰). همچنین مقاله‌ای با عنوان «ایران و انگلستان (نمایشگاه بین‌المللی صنایع مستظرفه ایران در لندن ۱۳۰۹ ش/۱۹۳۱ م)» نوشته زهرا صادقی بیشتر بر روند برگزاری نمایشگاه تمرکز داشته است و به آثار ایران اشاره‌ای مختصر داشته است (صادقی، ۱۳۸۸).

۲. مقدمات برپایی نمایشگاه بین‌المللی هنر و صنایع ایران در لندن

در تابستان سال ۱۳۰۹ ش/۱۹۳۰ م براساس پیشنهاد دولت انگلستان و تصمیم دربار و دولت ایران رسماً اعلام شد تا ایران برای شرکت در نمایشگاه لندن با عنوان دومین کنگره بین‌المللی ایران‌شناسی و صنایع مستظرفه ایران حضور یابد. از آنجا که دولت ایران و دربار

پهلوی سعی داشت تا سیاست‌های خود را براساس سه اصل ملی‌گرایی، باستان‌گرایی، و تجددگرایی بنا کند و ایران آن دوره را از عصر قاجار تمایز دهد، علاقه‌مند بود تا با نمایش و معرفی آثار نفیس هنری و تاریخی ایران در نمایشگاهی بین‌المللی، چهره‌ای متفاوت از ایران و هویت ایرانی به جامعه جهانی نشان دهد. علاوه بر آن، این نمایشگاه می‌توانست بهانه‌ای برای دیدار و گفت‌وگو با نمایندگان کشورهای مختلف باشد و دولت ایران می‌توانست از این طریق روابط دیپلماتیک خود را بهبود و ارتقا بخشد. بدین منظور طبق برنامه‌ریزی‌های انجام‌شده، آثار تاریخی و هنری ایران برای نمایش در نمایشگاه لندن به‌طور موقت و امانت از مجموعه‌های کاخ گلستان، آستان قدس رضوی، حرم حضرت معصومه (س)، بقعه شیخ‌صفی‌الدین اردبیلی و موزه معارف به لندن انتقال می‌یافت. با توجه به اینکه موزه‌ها هنوز در سطح استانداردهای لازم آن در ایران تشکیل نشده بود، آثار هنری و تاریخی همیشه از گذشته در مجموعه‌های سلطنتی یا مذهبی جای می‌گرفتند و حفظ می‌شدند؛ بنابراین دولت ایران ناچار بود تا برای نمایش در نمایشگاه از آثار وسیع موجود در این اماکن استفاده کند.

با توجه به اهمیت و نفاست آثار انتخاب‌شده و لزوم انجام پیش‌بینی‌ها و تمهیدات ضروری، دولت باید موضوع بیمه این آثار را نیز در نظر می‌گرفت. براساس پیشنهاد وزارت معارف و تصویب هیئت وزراء، دولت اشیای تاریخی و نفیس معین‌شده برای نمایشگاه را به مبلغ ۶۱۸۰ تومان (برای ارسال) و ۷۶۸ لیره و ۹ شیلینگ (برای بازگشت) برای هر نوع حادثه‌ای بیمه می‌کرد. از مبلغ فوق ۲۰۰ لیره آن را کمیته نمایشگاه لندن پرداخت می‌کرد. ۱۰ هزار تومان نیز برای جمع‌آوری و حمل و نقل اشیاء در نظر گرفته شد. هم‌چنین مقرر شده بود که از محل اعتبار وزارت معارف مبلغ ۷۳۳۵ تومان برای هزینه‌های تهیه عکس از آثار تاریخی و هنری ایران در نمایشگاه، به پروفیسور آرتور پوپ پرداخت شود (ساکما: ۲۴۰-۱۵۴۰۱؛ ۳۱۰-۵۱۷۶۵/۲/۹/۱۵/۲۸/۳۹/۴۰/۴۴).

۳. انتخاب و انتقال آثار برای نمایش در نمایشگاه هنر و صنایع ایران در لندن

در ابتدا در مردادماه ۱۳۰۹ ش/ ۱۹۳۰ م آثار و ثبت و صورت‌های مربوط به بقعه شیخ‌صفی‌الدین اردبیلی طی تهیه صورت‌جلساتی با امضای امنای اموال و ناظران دولتی بررسی شد و ۵۵ قطعه از نفیس‌ترین آثار این بقعه به شرح زیر برای نمایشگاه لندن انتخاب و تحویل عباس اقبال آشتیانی، نماینده وزارت معارف شد:

قرآن دارای جلد سوخت با خط طلائی مُدَّهَب از قرن ۱۴ م، قرآن دارای جلد سوخت از قرن ۱۶ م، قرآن بزرگ دارای جلد سوخت مُدَّهَب از قرن ۱۶ م، ۸ عدد قرآن تمام و

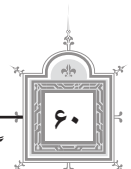

ناتمام به خط کوفی از قرن‌های هفتم تا سیزدهم، کتاب **شاهنامه فردوسی** دارای ۴۳ مجلس از قرن ۱۵م، کتاب **شاهنامه قاسمی** دارای ۱۱ مجلس از قرن ۱۵م، کتاب **خسرو و شیرین** دارای ۱ مجلس از قرن ۱۵م، کتاب **خمسه نظامی** دارای ۱۹ مجلس از قرن ۱۶م، کتاب **گنج اشعار** دارای جلد سوخت و طرح برجسته شکار، گلاب‌دان کاشی شکل مجسمه گربه از قرن ۱۷م، گلاب‌دان چینی شکل مجسمه وزغ از قرن ۱۷م، گلاب‌دان چینی شکل فیل از قرن ۱۷م، آفتابه چینی شکل مجسمه از قرن ۱۷م، خمره بزرگ چینی وصلی شده از قرن ۱۷م، آب‌خوری یشم دسته‌دار کار چین دارای عبارت «وقف آستانه مبارکه شیخ‌صافی‌الدین نموده بنده شاه ولایت عباس»، ۴ عدد قمقمه بزرگ چینی از قرن ۱۷م، ۲ عدد بشقاب بزرگ چینی از قرن ۱۷م، شمع‌دان نقره‌کوب بزرگ از قرن ۱۵م، قندیل شیشه‌مینا با خطوط لاجوردی، قالیچه پاره ابریشمی دارای صورت ملائکه در حاشیه از قرن ۱۶م، ۹ عدد قالیچه پشمی، گلیم ابریشم زربافت متعلق به روپوش مقبره شیخ‌صافی‌الدین اردبیلی از قرن ۱۶م، ۳ عدد گلیم ابریشمی از قرن ۱۶م، پرده پارچه‌ابریشمی صورتی از قرن ۱۶م، پرده زری دور خط دارای نقوش زربافت از قرن ۱۶م، زری نقش گل‌وبوته از قرن ۱۶م، پارچه زری با زمینه گلی از قرن ۱۶م، پارچه زری با حاشیه بازوبندی صورتی، پارچه گل‌وبوته دوره شاه‌عباسی از قرن ۱۶م، پارچه زری با زمینه قرمز از قرن ۱۶م، پارچه صورتی با زمینه قهوه‌ای سوخته از قرن ۱۶م، پارچه زری با زمینه نارنجی از قرن ۱۶م، روپوش زربافت مقبره شیخ‌صافی‌الدین متقوش به خط «اذا جاء نصرالله»، روپوش زربافت مقبره شیخ‌صافی‌الدین از قرن ۱۶م (ساکما: ۴۳-۵۱۷۶۵/۱۲-۳۱۰-۵۴-۴۹-۳۷۵۹/۴-۲۴۰؛ ۲۶۱۸۴/۷-۱۳/۲۷-۲۹۷؛ ۲۹۷-۴۱-۱۰۷۴۳۸/۲۲-۲۴۰-۱۰۱۷۰۷/۳۷؛ مرکز اسناد تاریخی کاخ گلستان: ۳-۴۳۹۷۱۸/۱-۱۳۹۹، ص ۵۳).

۱۳ قطعه اثر نیز به شرح زیر و طی تهیه صورت‌جلساتی با امضای صاحب‌جمعان و ناظران دولتی از آستان قدس برای نمایشگاه لندن انتخاب و ارسال شد:

قالی بزرگ با زمینه قرمز عنابی، قالی بزرگ با زمینه قرمز عنابی دارای ترنج‌های مربع‌مستطیل، قالیچه چهارفصل زمینه‌سبز، سوزنی بزرگ زربفت، پرده پارچه‌ابریشمی دارای سوره‌اِنا فتَحنا، پرده پارچه‌ابریشمی مستطیل دارای زمینه الوان، پرده زری متن محررات الوان، پرده زری زمینه‌نقره، جانمازی متن مخمل قرمز با عبارات مبارکه توحید، کتاب خواص الاشجار و الحيوانات وقفی شاه‌عباس اول ۱۰۱۷ق، مرقع خطوط میر و نقاشی‌های چین و هند، کتاب مفیدالخاص وقفی نادرشاه ۱۱۴۵ق، رحل یشم کوچک منبت (مرکز اسناد تاریخی کاخ گلستان: ۴-۴۳۹۷۱۸/۵).

۱. پارچه‌ای به قطع مربع‌مستطیل که اعیان و اشراف آن را پهن می‌کردند و وسایل خود را بر روی آن قرار می‌دادند.

در شهریور ۱۳۰۹ ش/۱۹۳۰ م نیز ۴۶ قطعه از نفیس‌ترین آثار حرم حضرت معصومه (س) به شرح زیر طی تهیه صورت‌جلساتی با امضای تحویل‌داران و مأموران دولتی برای نمایشگاه تعیین شد:

۱۴ تخته فرش شاه‌عباسی^۱، ۱ تخته پرده صورتی رضای عباسی، ۱ قواره زری خاقانی، ۳ عدد کاشی بزرگ، ۲۷ عدد کاشی کوچک (ساکما: ۱۴-۵۱۷۶۵/۲-۳۱۰-۶۴۸۶-۲۹۳؛ مآلف: ۲۱۷۵۴/۹۵؛ مرکز اسناد تاریخی کاخ گلستان: ۱۱-۴۳۹۷۱۸/۹).

۱۹ شیء از آثار تاریخی موزه وزارت معارف نیز به شرح زیر طی تهیه صورت‌جلساتی با امضای امنای اموال و ناظران دولتی برای نمایشگاه در نظر گرفته شد:

مجسمه گاو کوهی کاشی لعاب‌فیروزه مجوف^۲، دست مجسمه مفرغی، کاسه چینی لیمویی دارای حروف چینی وقفی شاه‌عباس اول، کاسه کاشی لعاب‌سفید، کاسه کعب‌دار [پایه‌دار] لعاب‌سفید دارای جدول قهوه‌ای‌رنگ در لبه، کاسه کاشی لعاب‌سبز، کاسه لعاب‌نباتی دارای صورت شیر، کاسه کاشی لعاب‌سفید قلم‌مینا، کاسه کاشی لعاب‌فیروزه مشبک، بشقاب سه‌پایه‌دار لعاب‌نباتی قلم‌لاجوردی، کوزه کاشی لعاب‌سبز قلم‌مشکی و لاجورد، آب‌خوری کاشی لعاب‌لاجوردی دارای خطوط کوفی، گلدان کوچک لعاب‌سفید، یخ‌دان کاشی لعاب‌سبز، آفتابه کاشی لعاب‌سفید قلم‌طلا دارای خطوط کوفی و نسخ، دو عدد خشت کاشی هشت‌گوش قلم‌سبز با تصاویر ازدها، تکه‌ای گچ مربع‌مستطیل طلاکوب، قالیچه مسندی^۳ مخملی ابریشمی شاه‌عباسی انتقالی از بقعه شیخ‌صافی (مرکز اسناد تاریخی کاخ گلستان: ۱۳-۴۳۹۷۱۸/۱۲).

هم‌زمان در شهریور ۱۳۰۹ ش/۱۹۳۰ م اقداماتی با هدف انتخاب آثار تاریخی و هنری نفیس کاخ گلستان در حال انجام بود. تیمورتاش، وزیر دربار پهلوی، طی نامه‌ای به وزارت مالیه دستور داد تا آثار جواهرنشان و تعدادی از ظروف طلائی میناکاری‌شده موجود در قفسه‌های کاخ گلستان که جزو آثار و جواهرات سلطنتی بودند، برای نمایشگاه لندن آماده شود. او هم‌چنین درخواست کرد که قانع بصیری - رئیس اداره محاسبات بیوتات دولتی^۴ - دیبا - رئیس محاسبات وزارت دربار پهلوی - و میرزاهمایون‌خان سیاح - معاون وزارت مالیه - با هدف بازکردن مهر و موم قفسه‌های کاخ گلستان حضور داشته باشند (ساکما: ۱۸-۱۶/۱۵۴۰-۲۴۰). طبق تشریفات رایج و با حضور صاحب‌جمعان و نمایندگان دولتی، ۱۰۷ قطعه از نفیس‌ترین آثار به شرح زیر طی تهیه صورت‌جلساتی از خزانه اندرون، صندوق‌خانه، سرای‌دارخانه و قفسه‌های تالار موزه کاخ گلستان خارج شد:

سپر جواهرنشان، دو عدد سرپوش [درپوش ظرف غذاخوری] بزرگ و کوچک مینای جواهرنشان، سفل‌دان^۵ طلائی مینای بزرگ مرصع، سرپوش کوچک طلائی مینای

۱. در زمان ناصرالدین‌شاه، متولی حرم حضرت معصومه (س) قصد داشت تعدادی از همین قالی‌های نفیس مقبره شاه‌عباس دوم صفوی را با اجازه شاه به تعدادی از خریداران ارمنی بفروشد. ناصرالدین‌شاه که در همان زمان در حرم حضور داشت با عصبانیت این درخواست را رد کرد و تأکید کرد که نفایس و آثار تاریخی را نباید به هیچ‌وجه از دست داد و باید در نگهداری از آن‌ها کوشا بود (سیدبنکدار و امامی‌جمعه، ۱۳۹۷، صص ۲۸ و ۲۹).

۲. مجوف: توخالی
۳. قالیچه‌ای در شکل و ابعاد مسند به قطع مربع‌مستطیل.

۴. یکی از وظایف اصلی این اداره، رسیدگی به امور مربوط به آثار و اشیای سلطنتی و دولتی بود. برای مطالعه درباره اداره محاسبات بیوتات و تاریخ تأسیس و عملکرد آن در زمینه آثار و اشیای سلطنتی، بنگرید به: سیدبنکدار و امامی‌جمعه، ۱۳۹۸، صص ۳۲-۱.

۵. سفل‌دان (فصل‌دان)/سلف‌دان: ظرفی برای افکندن آب دهان و اخلاط سینه؛ ظرفی گلدان‌مانند از جنس برنج یا دری شبیه به دهانه قیف که داخل آن خاکستر می‌ریختند و افراد مسن و بیمار در آن خلط و آب دهان می‌انداختند.

تخمه^۱ زمرد، مجمر طلائی مینای تخمه زمرد، دو عدد ثفل دان طلائی مینادار، آفتابۀ طلائی میناکاری شده با لگن زرین مشبک، گلاب پاش طلائی مینای کوچک، کاسۀ طلائی مرصع میناکاری شده دارای یک تخمه زمرد، کاسه و بشقاب زرین میناکاری شده، سینهریز طلائی مرصع به آویز زمرد و یاقوت و مروارید، یازده عدد نقره آلات هارون الرشیدی^۲، هشت قطعه اسباب قلیان نقره، ۲۵ عدد ظروف باستانی کشف شده در همدان و دامغان، ۱۶ عدد آثار فلزی باستانی شامل ظروف و مجسمه و تفنگ و قمه، ۵ عدد تابلوهای آب رنگ **ملک الشعرا و کمال الملک**، ۴ عدد قالیچه شامل قالیچه کردستانی شاخ گوزنی، دو عدد قالیچه کردستانی هشت‌بته جقه، قالیچه فرهنگی بوته جقه زمینه زرد، ۴ عدد جنگ افزار شامل شمشیر تیغه جوهردار دارای عبارت **شاه عباس و عمل اسدالله اصفهانی** ۱۰۹۲ق، شمشیر تیغه جوهردار با عبارت **شاه صفی**، شمشیر با عبارت **امیر تیمور گورکانی و شاه صفی**، شمشیر با عبارت **شاه اسماعیل و شاه عباس و عمل اسدالله**، شمشیر دارای عبارت **السلطان امیر تیمور گورکان** و تعدادی کتاب‌های کتاب‌خانه سلطنتی شامل قرآن لوله به خط نسخ، آیات قرآن شامل ۴۱ ورق به خط کوفی، بخشی از قرآن با جلد تیماج قرمز و خط کوفی، شاهنامه مصور به ۲۲ مجلس تصویر کار چین، شاهنامه مصور به ۱۴ مجلس نقاشی چینی، **مرقع گلشن** دارای ۸۶ مجلس تصویر و قطعات خط میر علی، **جامع التواریخ رشیدی** دارای ۹۸ مجلس نقاشی کار چین، **انوار السهیلی** دارای ۳۵ مجلس و نقش مهر ناصرالدین شاه، قصاید و غزلیات رقم شاه محمود، قصیده کعب بن ظهیر رقم یاقوت، **خمسۀ نظامی** دارای ۱۰ مجلس نقاشی چینی رقم علی الحسینی الهروی به تاریخ ۹۲۸ق، **ظفرنامه تیموری** دارای ۲۴ مجلس نقاشی چینی به تاریخ ۹۳۵ق، **سلسلۀ الذهب جامی** به خط نستعلیق باباشاه اصفهانی دارای ۱۴ مجلس نقاشی به سال ۹۷۷ق (ساکما: ۲۷-۲۶/۱۵۴۰-۲۴۰؛ مرکز اسناد تاریخی کاخ گلستان: ۱۶-۸/۱۴-۳۹۷۱۸/۶).

مدتی بعد در اواسط شهریور ۱۳۰۹ش/۱۹۳۰م، رضاشاه با هدف بازدید از اشیای منتخب برای نمایشگاه، وارد عمارت خوابگاه کاخ گلستان شد. او در ضمن بازدیدش دستور داد تا پنج عدد از اشیای منتخب شامل شمشیر فیروزه، تعلیمی کوتاه مینای قرمز مرصع به الماس و یاقوت با سری شبیه به دو سر شیر، توپوز^۳ مرصع مینادار، زین پوش مرواریددوز و دو تخته زیر قلیان سلام طلائی مرصع میناکاری شده، به لندن ارسال نشود و به جای آن‌ها اشیای دیگری با اطلاع اداره محاسبات بیوتات جایگزین شود. علاوه بر آثار مذکور، چهار تخته قالیچه‌های کردستانی و کرمانی شخصی رضاشاه نیز از کاخ اختصاصی او برای انتقال به لندن انتخاب شده بود (ساکما: ۲۷-۲۶/۱۸-۱۵۴۰/۱۵-۲۴۰؛ مارجا: ۱۳۴۵۵؛ مرکز اسناد تاریخی کاخ گلستان: ۱۷-۳۹۷۱۸/۷).

۱. تخمه: نگین یا سنگ قیمتی به کار رفته در جواهرات، به‌ویژه انگشتر. انگشتر تخمه زمرد: انگشتر با نگین (سنگ) زمرد.
۲. نقره آلات هارون الرشیدی هم‌اکنون در موزه ملی ایران در معرض نمایش هستند.
۳. توپوز: چماق یا گرز سرگرد

با بررسی دقیق‌تر اشیای منتخب از مجموعه‌های کاخ گلستان، آستان قدس رضوی، حرم حضرت معصومه (س)، بقعه شیخ‌صفی و وزارت معارف، مشخص می‌شود که آثار انتخاب‌شده جزو ارزشمندترین آثار تاریخی ایران به‌شمار می‌آمده‌اند و در نتیجه انتقال یکباره این حجم از نفایس تاریخی ایران خطرپذیری بسیاری داشته‌است. بنابه همین دلیل هم بود که شاه با در نظر گرفتن مخاطراتی که ممکن بود برای جواهرات سلطنتی رخ دهد، از انتقال و نمایش بخشی از آن‌ها صرف‌نظر کرد.

سرانجام تمامی اشیای منتخب از مجموعه‌های مذکور، در ۲۸ صندوق همراه با صورت‌جلسه آن‌ها در ۷ مهر ۱۳۰۹ ش/ ۲۹ سپتامبر ۱۹۳۰ م برای ارسال به لندن به آبادان منتقل شد. ارزش اشیای انتقالی به نمایشگاه لندن یک میلیون تومان تخمین زده شده بود (ساکما: ۳۶-۱۷/۵۱۷۶۵-۳۱۰). پس از انتقال آثار مذکور، اشیای دیگری به شرح زیر که به مستر ت. ل. جکس -مدیر مقیم شرکت نفت انگلیس و ایران- تعلق داشت، برای نمایش در نمایشگاه لندن آماده ارسال شد:

یک جفت مرغ (شکل قوش) سفالی آبی‌رنگ از ری از قرن ۱۳ م، یک کوزه سفالی دارای صورت سه شیر از تاشکند از قرن ۹ م، یک شیردان سفالی دارای صورت زنی در لبه شیردان از سلطانیه از قرن ۱۲ م، یک بشقاب دارای صورت یک پرنده از قرن ۱۳ م، یک کاسه از ری از قرن ۱۰ م، یک بشقاب مینایی طلاکوب دارای نقوشی به شکل زن و حیوانات از ری از قرن ۱۳ م (ساکما: ۴۷/۳۸/۳۷-۲۶/۲۳-۶۵/۱۷-۳۱۰). هم‌چنین مدتی بعد به دستور رضاشاه تابوتی باستانی دارای طرح و نقاشی‌های خاص -که به تازگی در بیرجند کشف شده بود- برای نمایشگاه ارسال شد (روزنامه اطلاعات، ش ۱۲۲۴، ص ۱).

۴. افتتاح و برگزاری کنگره و نمایشگاه جهانی هنر و صنایع ایران در لندن

با هدف برگزاری نمایشگاه و نظارت دولت ایران بر روند انجام امور آن پیش از برگزاری، لازم بود تا نمایندگانی از سوی دولت ایران به لندن اعزام شوند. از سوی دیگر برای دولت ضروری بود که در این فرصت با نمایندگان کشورهای دیگر دیدار و گفت‌وگو کند. بر همین اساس نمایندگان ایران و اعضای هیئت کمیته نمایشگاه از جمله محمدعلی فروغی -وزیر خارجه و اقتصاد ملی-؛ سیدحسن تقی‌زاده -وزیر مالیه و طرق-؛ یحیی خان قراگزلو -وزیر معارف-؛ علاء -وزیر مختار ایران در پاریس-؛ و پرنس رضاخان ارفع^۱ به لندن اعزام شدند. هم‌چنین جان کدمن -رئیس کمپانی نفت ایران و انگلیس-؛ لرد لوید -کمیسر عالی سابق انگلستان در مصر-؛ و دنیسون راس -مستشرق مشهور انگلیسی- اعضای دیگر کمیته بودند (ساکما: ۳۲/۳۱/۱۱-۵۱۷۶۵-۳۱۰؛ روزنامه اطلاعات، ش ۱۱۸۷، ص ۱).

۱. طبق گزارش مطبوعات، ارفع نیز قلبانی برای نمایشگاه ارسال کرده بود. این قلبان را شاه‌عباس اول صفوی به پادشاه دانه‌مارک اهدا کرده بود. در جنگ‌های ۱۲۸۰ ق/ ۱۸۶۴ م، قلبان مزبور به دست پادشاه پروس افتاد و او آن را به تزار روسیه اهدا کرد. تزار نیز آن را به پرنس ارفع اهدا کرد و در نتیجه مجدداً قلبان به ایران بازگشت (روزنامه اطلاعات، ش ۱۲۲۴، ص ۱). باتوجه به اهمیت چنین اثری، دور از ذهن به نظر می‌رسد که تزار روسیه چنین اقدامی کرده باشد. از سوی دیگر گزارشی مستند در رابطه با این موضوع در منابع تاریخی ذکر نشده‌است و به نظر می‌رسد این موضوع نادرست باشد.

کنگره و نمایشگاه پس از آماده‌سازی، تدارک و چیدمان آثار، در ۱۷ دی ۱۳۰۹ش/۷ ژانویه ۱۹۳۱م، به مدت حدود چهار ماه تا اواسط فروردین ۱۳۱۰ش/ آوریل ۱۹۳۱م به ریاست عالیۀ جورج پنجم، پادشاه انگلستان و پهلوی اول در آکادمی سلطنتی عمارت «برلینگتون هوس»^۱ لندن برگزار شد (Catalogue of International Exhibition of Persian Art, 1931; Wood, 2000, P115 روزنامه اطلاعات، ش ۱۲۲۴، ص ۱؛ روزنامه اطلاعات، ش ۱۲۳۰، ص ۱). اداره کنگره و نمایشگاه برعهده انجمن‌های هنر ایرانی و باستان‌شناسی ایران در بریتانیا و آمریکا، سفارت ایران در آلمان و انجمن دوستان خاوری گذاشته شده بود (اسنادی از باستان‌شناسی در ایران، ۱۳۸۰، ص ۲۱۶). نمایشگاه درحالی افتتاح شد که ورودی نمایشگاه با طرحی از مسجد جامع عباسی اصفهان به ارتفاع ۳۰ پا (بیش از ۹ متر) و با هزینه ۱۵۰۰ پوند از چوب بلوط ساخته شده بود و دیوارهای آکادمی نیز با فرش‌های زرین و ابریشمین درباری بزرگ تزیین شده بود (روزنامه اطلاعات، ش ۱۲۰۶، ص ۱؛ روزنامه اطلاعات، ش ۱۲۲۷، ص ۱).

در برگزاری این نمایشگاه، تنها ایران نبود که آثار تاریخی خود را برای نمایش به لندن منتقل کرده بود. طبق گزارش‌های موجود، در این نمایشگاه ۲۳ کشور دیگر نیز شرکت کرده بودند و هریک از آنها صنایع و آثار هنری ایرانی کشورشان را در آنجا در معرض نمایش قرار داده بودند. در نتیجه حضور سایر کشورها، بیش از دو هزار اثر هنر ایرانی به ارزش حدودی ۱۰ میلیون دلار در نمایشگاه لندن به نمایش درآمد. آثار مربوط به عصر ساسانی که متعلق به موزه ارمیتاژ روسیه بود و برای نمایشگاه به لندن انتقال یافته بود، در مقایسه با سایر کشورها جزو منحصر به فردترین و شاخص‌ترین آثار باستانی ایران بود که در لندن به نمایش گذاشته شده بود. البته موزه‌های آمریکایی نظیر «موزه هنر متروپولیتن»^۲، «موزه هنرهای زیبای بوستون»^۳، «مؤسسه هنر شیکاگو»^۴، «مؤسسه هنر دیترویت»^۵، و «انجمن سکه‌شناسی آمریکا»^۵ هم نقش قابل توجهی در نمایشگاه لندن ایفا کرده بودند (ساکما: Wood, 2000, P115; 2/9117-310).

با اینکه طبق گزارش پوپ چنین به نظر می‌رسد که هدف از برگزاری نمایشگاه، نمایش سیر پیشرفت هنر ایران و تأثیر آن بر هنر اروپا بوده است (اسنادی از باستان‌شناسی در ایران، ۱۳۸۰، صص ۲۱۶، ۲۱۷)، ولی برخی معتقدند که نمایشگاه لندن بیشتر بر جنبه بصری و زیبایی‌شناختی آثار تأکید داشته است؛ تا اینکه سیر تاریخی هنر ایران را با رویکردی علمی و عقلانی به بازدیدکننده نشان دهد. بر طبق گزارش‌های موجود از واکنش بازدیدکنندگان به نمایشگاه، چنین برآمده است که مجموعه بزرگی از آثار متنوع و درخشش تزیینی و افسانه‌ای آن‌ها که مربوط به قرون متمادی تاریخ ایران می‌شده است، چنان در نگاه

1. Burlington House.
2. Metropolitan Museum of Art.
3. Museum of Fine Arts in Boston.
4. Detroit Institute of Arts.
5. American Numismatic Society.

بازدیدکنندگان تأثیر می‌گذاشته‌است که احساس می‌کرده‌اند وارد دنیای هزارویک‌شب شده‌اند. زیبایی چشم‌نواز آثاری نظیر قالیچه‌ها و منسوجات ایرانی آن‌چنان بود که به این نکته اذعان شد که فرهنگ ایرانی در حال تبدیل شدن به مُد جدید لندن است. اجتناب از رویکرد علمی و توجه بیش‌ازحد به عنصر زیبایی‌شناختی آثار نمایشگاه را ناشی از تخصص پوپ در فلسفه و زیبایی‌شناسی دانسته‌اند. با این‌همه در کنگره و نمایشگاه لندن که ویژه‌نامه‌ای درباره آن در روزنامه *تایمز لندن* چاپ شد، علاوه بر نمایش آثار، مجموعه‌ای از ۲۰۰ سخنرانی علمی برگزار شد و تحت پوشش گسترده رادیویی در سرتاسر بریتانیا قرار گرفت. برنامه دیگری که به مناسبت برگزاری نمایشگاه در نظر گرفته شده بود، ثبت نام برای آموزش زبان فارسی بود (ساکما: ۱۱۸۹۱-۲۹۶؛ The Times, 5 January 1931, PP vii-128; Wood, 2000, PP 115-128). طبق گزارش‌های موجود، مجموع بلیت‌های فروخته شده ۲۵۹'۵۰۰ عدد (نفر/بازدید) بوده‌است (اسنادی از باستان‌شناسی در ایران، ۱۳۸۰، ص ۳۰۴). مینوی استقبال فراوان از نمایشگاه لندن را نتیجه روابط بلندمدت سیاسی و فرهنگی میان ایران و انگلیس دانسته که از گذشته بین دو کشور برقرار بوده‌است و در این رابطه ادوارد براون^۱ را به علت پژوهش‌هایش در حوزه تاریخ و ادب ایران مثال زده‌است (مینوی، ۱۳۶۹، صص ۵۰۹، ۵۱۰).

از اقدامات مهم دیگر مجریان نمایشگاه آن بود که کاتالوگی در حدود ۴۰۰ صفحه چاپ کردند که شامل مشخصات اعضا و هیئت‌رئیس، برنامه سخنرانی‌های آن‌ها، مشخصات اشیا، ابعاد و محل اصلی نگهداری شیء می‌شد (Catalogue of International Exhibition of Persian Art, 1931) و در طول برگزاری نمایشگاه سه بار تجدید چاپ شد. در تهیه اطلاعات و چاپ این کاتالوگ افرادی نظیر مجتبی مینوی، یحیی دولت‌آبادی و مستشرقانی نظیر مینورسکی^۲، هانیبال، باسیل گری^۳، لارنس بینیان، و نیکلسون^۴ نقش فعالی داشتند (مجله یغما، ۱۳۴۵، صص ۹۹، ۱۰۲؛ مینوی، ۱۳۵۱، صص ۴۳۲-۴۳۵). علاوه بر آن، باجه‌ای برای فروش عکس و کتاب درباره اشیا و تاریخ ایران برای عموم مردم آماده شده بود (اسنادی از باستان‌شناسی در ایران، ۱۳۸۰، ص ۲۱۸). بدون شک تهیه کتاب و عکس برای چنین مجموعه عظیمی امری ضروری برای شناساندن ایران به جهانیان بود. خرید کتاب و عکس توسط بازدیدکنندگان ملیت‌های مختلف، ضمن آنکه جنبه درآمدزایی داشت و می‌توانست بخش بسیار کوچکی از هزینه‌ها را جبران کند، قابلیت فراوانی در پخش شدن اطلاعات به سراسر جهان داشت. عیسی صدیق در این رابطه بیان کرده که کنگره و نمایشگاه لندن تأثیر فوق‌العاده‌ای در تمام جهان داشته‌است و باعث شناساندن قدمت، اصالت و اهمیت فرهنگ و تمدن ایران به کشورهای جهان شده‌است (صدیق، ۱۳۵۴، ج ۲،

1. Edward Granville Browne.
2. Vladimir Fyodorovich Minorsky.
3. Basil Gray.
3. Reynold A. Nicholson.

ص ۲۶۳). این گونه سرمایه‌گذاری‌ها در چنین نمایشگاه‌هایی ضمن معرفی ایران می‌توانست در بلندمدت سرمایه را از طریق جذب گردشگر به کشور بازگرداند و در نتیجه به رفع پاره‌ای از مشکلات مالی دولت منجر شود. از سوی دیگر به واسطه این نمایشگاه، احتمالاً این نگاه در نظر غربیان شکل می‌گرفت که ایران را نه فقط یک کشور خاورمیانه‌ای صرف، بلکه به‌عنوان کشوری فرهنگی و هنری بنگرند. این دیدگاه می‌توانست تأثیرات بلندمدتی بر همکاری‌های فرهنگی و دیپلماتیک داشته باشد.

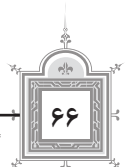
علاوه بر چاپ کاتالوگ، پیشنهادهایی نیز برای چاپ تمبر یادبود به‌مناسبت برگزاری نمایشگاه از سوی برخی تجارت‌خانه‌ها مطرح شد. با اینکه پیشنهاد تهیه تمبر یادبود می‌توانست به همان میزان در معرفی ایران و همچنین درآمدزایی تأثیرگذار باشد، ولی با آن موافقت نشد (ساکما: ۳۱۰-۵۱۷۶۵/۱۸/۴۹/۵۰).

۵. پایان نمایشگاه و بازگشت آثار از لندن به ایران

پس از پایان نمایشگاه، تمامی آثار انتقالی در ۴ اردیبهشت ۱۳۱۰ ش/ ۲۵ آوریل ۱۹۳۱ م به سمت ایران حمل شد. فیض، سفیر ایران در لندن که با نظر سیدحسن تقی‌زاده -وزیر مالیه- مسئول سالم‌بازگرداندن اشیاء به ایران بود، در طی نامه‌ای از دولت ایران خواست تا اخبار بازگشت اشیاء را به او اطلاع دهد و سپس رسیدی که کمیته نمایشگاه به سفارت تحویل داده بود، به آن‌ها بازگردانده شود. او همچنین درخواست کرد که فوراً اشیاء بررسی شوند تا در صورت وجود خسارت احتمالی، به شرکت بیمه لندن اعلام شود. آثار ایران در نمایشگاه در ۱۴ خرداد ۱۳۱۰ ش/ ۵ ژوئن ۱۹۳۱ م به آبادان رسید. محمد قانع بصیری و موسیو گدار، مأمور بررسی بیمه‌نامه، صورت‌جلسه اشیاء و ارسال آثار از آبادان و محمره به تهران شدند. بررسی آثار با حضور حکمران خوزستان، در ۱۶ خرداد ۱۳۱۰ ش/ ۷ ژوئن ۱۹۳۱ م به‌تمام رسید و تمامی آن‌ها با بودجه ۵۷۵۸ تومان به تهران انتقال یافتند. از آنجاکه مبلغ ۴۰۰ تومان از بودجه مذکور باقی مانده بود، وزارت معارف درخواست کرد تا این مبلغ برای انتقال سایر آثار از تهران به شهرهای مشهد، قم و اردبیل در نظر گرفته شود (ساکما: ۲۹۷-۲۱۲۲۴/۲/۴؛ ۲۹۷-۱۲۱۵۳/۲-۴؛ ۲۴۰-۱۵۴۰/۱/۲/۷/۹/۱۱/۱۲/۱۴/۲۴/۲۵).

پس از انتقال آثار به تهران مقرر شد تا نمایندگان مربوطه با هدف بازگرداندن اشیاء کاخ گلستان به سر جای خود اقدامات لازم را به سرانجام برسانند؛ بنابراین مجدداً در تیرماه ۱۳۱۰ ش/ ۱۹۳۱ م با حضور معاون وزارت مالیه، رئیس محاسبات دربار پهلوی، رئیس محاسبات بیوتات، معاون سرای دارخانه شاهنشاهی و همچنین موسیو گدار -متخصص عتیقات- و میرزا نصرالله خان انصاری -رئیس کابینه خزانه‌داری کل- در تالار اشیای نفیس

I. Andre Godard

انتقالی و در تالار عمارت خوابگاه کاخ گلستان باز شد. اشیا با حضور حاج میرزا احمد زرگرباشی مجدداً با صورت‌ارسالی به لندن تطبیق داده شد و صحت آن‌ها محرز شد و سپس در محل‌های اصلی خود قرار گرفت. آثار آستان قدس رضوی، حرم حضرت معصومه (س)، بقعه شیخ‌صافی‌الدین اردبیلی، و موزه معارف نیز موقتاً در عمارت خوابگاه به صورت لاک‌ومهر باقی ماند تا طبق دستورات بعدی، اقدامات لازم برای بازگرداندن آن‌ها به محل‌های اصلی خود انجام شود. چهار تخته قالیچه‌های شخصی رضاشاه نیز با اطلاع محاسبات بیوتات برای انتقال به کاخ او آماده شد (ساکما: ۱۵۴۰/۱۵/۲۶/۲۷-۲۴۰).

در طول تابستان سال ۱۳۱۰ش/۱۹۳۱م، تقریباً تمامی آثار نمایشگاه لندن به محل‌های اصلی خود در آستان قدس رضوی، حرم حضرت معصومه (س) و بقعه شیخ‌صافی بازگردانده شدند (ساکما: ۱۵۴۰-۲۴۰؛ ۴۸-۴۶/۴۳۸/۱۰۷-۲۴۰)؛ باین حال تعداد محدودی از آثار با تأخیر و جدای از بقیه آثار به ایران ارسال شدند. از جمله آن‌ها یک جلد آلبوم بود که مسئولیت بازگرداندن آن برعهده فردی به نام لنگریگ^۱ واگذار شده بود. هم‌چنین در شهریور ۱۳۱۰ش/۱۹۳۱م، یک جلد مرقع ۱۰۹ برگه متعلق به کتاب‌خانه آستان قدس، به سفارت بغداد و از آنجا به گمرک ارسال شده بود. با وجود اینکه لازم بود تا اقدامات با هدف بازگرداندن آن هرچه سریع‌تر انجام شود، ولی این امر تا آبان‌ماه طول کشید. در نهایت در آبان ۱۳۱۰ش/۱۹۳۱م، نمایندگانی از اداره محاسبات بیوتات و وزارت معارف برای دریافت بسته و انتقال آن به مشهد عازم شدند (ساکما: ۲۸۱۸۴/۲-۶-۲۹۷).

۶. مقدمات برپایی نمایشگاه بین‌المللی هنر و صنایع ایران در لنین‌گرا روسیه

از همان زمان که کنگره و نمایشگاه لندن در سال ۱۳۰۹ش/۱۹۳۱م برگزار شده بود، آرتور پوپ، منشی کمیته بین‌المللی صنایع ظریفه و آثار عتیقه ایران، برای برگزاری کنگره و نمایشگاه دیگری از صنایع ایران در روسیه، در حال مذاکره با دولت شوروی بود. اقدامات پوپ و پیشنهاد پروفیسور اوربلی^۲ -مدیر موزه دولتی ارمنی‌ناژ- برای برپایی این نمایشگاه در لنین‌گرا روسیه به‌ویژه در مردادماه سال ۱۳۱۳ش/۱۹۳۴م به‌طور جدی‌تری دنبال شد. اوربلی خود در زمان برگزاری نمایشگاه لندن به‌عنوان رئیس هیئت نمایندگان شوروی در نمایشگاه حضور داشت. قطعاً حضور او در نمایشگاه لندن، او را به برگزاری چنین نمایشگاهی حتی باشکوه‌تر از آن در روسیه متمایل کرده بود؛ چراکه با این اقدام فرصت مغتنمی برای دیدار و گفت‌وگو با نمایندگان کشورها به‌دست می‌آمد؛ همان‌طور که ایران نیز می‌توانست از این طریق برای افزایش روابط دیپلماتیک خود با دیگر کشورها به‌ویژه شوروی استفاده کند. از سوی دیگر، رقابت دیرینه میان شوروی و انگلیس در رابطه با مسائل ایران، روسیه را بر آن داشت تا برای

1. Mr. Langrigg.
2. Prof. Orbelli

حفظ شأن بین‌المللی خود، این نمایشگاه را برپا کند. هم‌چنین دولت شوروی مشتاق بود تا برای ابراز حُسن‌نیت به ایران و محو خاطرات ناگوار عصر تزاری در قبال ایران، نمایشگاه را در راستای تحکیم روابط برگزار کند. سرانجام پوپ در طول مذاکراتی که با پاسخوف -سفیر کبیر شوروی در ایران- داشت، موفق شد تا تأیید آن را از دولت روسیه دریافت کند. عیسی صدیق در این رابطه بیان کرده‌است که «دولت شوروی نیز نظر به رقابت دیرینه با دولت انگلیس در مسائل مربوط به ایران و برای حفظ شئون خویش پیشنهاد مذکور را پذیرفت؛ به‌ویژه که شائق بود حُسن‌نیت خود را به ایرانیان نشان دهد و ستمکاری‌های دولت تزاری را تاحدی از خاطره‌ها محو سازد» (صدیق، ۱۳۵۴، ج ۲، ص ۲۶۴).

پس از آن بنابه پیشنهاد پوپ به وزارت امور خارجه ایران، این موضوع به هیئت وزرا منعکس شد تا با تصمیم آن‌ها، دولت ایران در نمایشگاه دیگری شرکت کند. از سوی دیگر اداره عتیقات در طی نامه‌ای به ریاست وزرا درخواست کرد تا با برگزاری نمایشگاه لنین‌گرا -به‌عنوان سومین کنگره بین‌المللی ایران‌شناسی و صنایع مستظرفه ایران- موافقت کند (ساکما: ۹۱۱۸/۲/۴-۳۱۰-۲۷-۲۶۱۸۴/۷-۲۹۷؛ صدیق، ۱۳۵۴، ج ۲، ص ۲۶۴؛ معصومی، ۲۵۳۵، ص ۱۴۰). با توجه به آنچه پیشتر ذکر شد از آنجاکه در طول این سال‌ها دولت بر اساس سه اصل اساسی خود یعنی ملی‌گرایی، باستان‌گرایی، و تجددگرایی توجه بسیاری به کاوش‌های باستان‌شناسی در ایران داشت و اشیای باستانی چشمگیری کشف شده بود، نمایشگاه لنین‌گرا می‌توانست شکوه و عظمت ایران را بیش از نمایشگاه لندن به رخ جهانیان بکشد. دوره پهلوی اول را می‌توان نقطه آغاز حضور گسترده باستان‌شناسان اروپایی در ایران و آغاز مرحله‌ای نوین از کاوش‌های علمی در عرصه باستان‌شناسی دانست. در این دوره، حفاری‌های گسترده باستان‌شناسان خارجی، تحت نظارت دولت مرکزی، شکلی رسمی و هدفمند به‌خود گرفت. این تحول، نقطه‌عطفی در سیر مطالعات باستان‌شناسی کشور به‌شمار می‌رود. نتایج این کاوش‌ها در آثار و نوشته‌های هریک از باستان‌شناسان منعکس شده و تصویری دقیق‌تر از گذشته تاریخی ایران ارائه داده‌است (طرفداری، ۱۳۹۸، صص ۱۴۷، ۱۴۹). برای نمونه گیرشمن^۱ (پیش از برگزاری نمایشگاه لنین‌گرا) درباره حفاری‌های تپه گیان نهاد می‌نویسد: «هر روز تعداد زیادی اشیای سفالی، برنزی، مُهر و استوانه [...] می‌آوردند» (گیرشمن، ۱۳۸۹، ص ۴۸). او درجایی دیگر درباره کاوش‌های کاشان چنین اشاره کرده‌است: «کار حفاری‌مان را با جدیت آغاز کردیم. از دو گورستان قدیمی به‌مقدار باورنکردنی اشیای مختلف به‌دست آوردیم» (گیرشمن، ۱۳۸۹، ص ۷۹). هر تسفلد^۲ نیز در گزارش خود به اکتشافات فراوانی که از پارسه به‌دست آمده، اشاره کرده و بیان کرده‌است که برای ایجاد محل کار و هم‌چنین نگهداری آثار کشف‌شده،

1. Ghirshman
2. Herzfeld

مکانی را در کاخ تچر تخت‌جمشید اختصاص بدهند. او هم‌چنین این نکته را خاطر نشان کرده‌است که می‌توان بعداً از این محل به‌عنوان نخستین موزه آثار پارسه بهره گرفت (هرتسفلد، بی‌تا، ص ۲۴). هاکس^۱ نیز با اشاره به کاوش‌های علمی دهه نخست دوره پهلوی اول و در تأیید اقدامات هرتسفلد در تخت‌جمشید می‌نویسد: «متأسفانه باید گفت کاوش علمی این نقطه بسیار مهم فقط طی چند سال اخیر انجام شده‌است. تخت‌جمشید سال‌ها پناهگاه راه‌زنان بوده‌است و جای گلوله‌های تفنگشان را هنوز می‌توان دید. کاوش‌گران اولیه این منطقه، به‌رسم معمول بسیاری از نقاط جهان، عالم نبوده‌اند؛ بلکه هدفشان یافتن گنج بوده‌است. کار جدی را فرانسویان آغاز کردند؛ ولی تنها از سال ۱۳۰۴، یعنی زمانی که موزه شیکاگو برای عملیات سرمایه‌گذاری کرد و دکتر هرتسفلد را مسئول آن قرار داد، نتایج بسیار مثبتی به‌دست آمد. دکتر هرتسفلد متخصص آثار ایران است و اعتماد و احترام همه را به‌خود جلب کرده‌است» (هاکس، ۱۳۷۱، ص ۴۷). بر همین اساس دولت ایران قصد داشت آثار اکتشافی جدید خود را پس از معرفی در کشوری غربی، در یک کشور کمونیستی شرقی نیز در معرض نمایش قرار دهد؛ بنابراین در پاییز ۱۳۱۳ ش/۱۹۳۴ م با تأیید دولت ایران، مقرر شد تا اقدامات لازم انجام شود (۹/۲/۹۱۱۷-۳۱۰؛ ۱۳/۲۷-۱۳/۲۶۱۸۴/۷-۲۹۷؛ مارجا: ۱۳۴۵۵؛ صدیق، ۱۳۵۴، ج ۲، ص ۲۶۴؛ معصومی، ۲۵۳۵، ص ۱۴۰)؛ بنابراین در طول شش ماهه پایانی سال ۱۳۱۳ ش/۱۹۳۵ م و به‌ویژه شش ماهه نخست سال ۱۳۱۴ ش/۱۹۳۵ م، دولت ایران برای تدارک و آماده‌سازی خود برای نمایشگاه در تلاش بود.

بر همین مبنا، ۱۲۰ هزار ریال اعتبار لازم برای هزینه‌های نمایشگاه لنین‌گرا شامل بسته‌بندی و حمل و نقل از تهران و برعکس، بیمه آثار، تهیه عکس از آثار تاریخی و مخارج سفر نمایندگان ایران به روسیه با تصویب هیئت وزرا در تیرماه ۱۳۱۴ ش/۱۹۳۵ م در نظر گرفته شد؛ البته پس از پایان نمایشگاه ۱۰۸ هزار ریال از بودجه اختصاص یافته مصرف شده بود. هم‌چنین بنابه پیشنهاد وزارت معارف و با تصویب هیئت وزرا، مقرر شد تا تعدادی از آثار هنری و صنعتی معاصر ایران به‌عنوان هدیه دولت ایران برای متصدیان نمایشگاه و یا نمایندگان سایر کشورها خریداری شود. هم‌چنین مقرر شد بودجه‌ای برای عکس‌برداری از کتاب *البلدان ابن الفقیه* همدانی تأمین شود تا تصاویر آن به‌عنوان هدیه به دولت شوروی اهدا شود (ساکما: ۵۷-۳۷۹۲۳/۸-۳۱۰؛ ۵۹۶۶۵/۵-۲۴۰؛ ۵۲۰۷۹/۲-۳۱۰؛ ۵۲۰۳۸/۲/۵-۳۱۰).

۷. انتخاب و انتقال آثار برای نمایش در نمایشگاه هنر و صنایع ایران در لنین‌گرا

در ادامه روند مصوبات هیئت دولت، پیشنهادی از سوی وزیر معارف تصویب شد. این

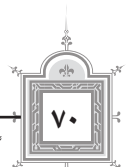
1. Hawkes.

مصوبه غیرمعارف و تأمل برانگیز، در راستای ابراز قدردانی از دولت شوروی به دلیل برگزاری کنگره بین‌المللی هزاره فردوسی و اهدای آثار فرهنگی به ایران در سال ۱۳۱۳ ش/۱۹۳۴ م، تنظیم شده بود. براساس این مصوبه، نمایندگان اعزامی ایران به لنین‌گراد، مجاز بودند پس از اتمام نمایشگاه، مجموعه‌ای از آثار تاریخی و کهنی را که نمونه‌های متعددی از آن‌ها در موزه معارف موجود بود، به موزه ارمیتاژ اهدا کنند. به نظر می‌رسد این آثار اهدایی ایران به شوروی نیز در طول نمایشگاه به نمایش گذاشته شده‌اند و پس از پایان نمایشگاه، به موزه ارمیتاژ اهدا شده‌اند. این آثار بدین شرح بودند:

۸) عدد مجسمه نیم‌تنه مرد و زن به همراه ۱ مجسمه تخت‌خواب ساخته شده از گل پخته، ۱۲ عدد ظرف سفالی، ۷ رشته مهره‌های مختلف سنگی و ۱ عدد تیشه مسی که اغلب متعلق به عهد باستان و شهرهای شوش و دامغان بودند (ساکما: ۲۴/۲۲/۱۵/۱۵۸۴-۲۶۱۸۴-۲۹۷؛ ۶۶-۳۷۹۲۳/۶۲-۳۱۰؛ معصومی، ۲۵۳۵، ص ۱۴۰). چنانکه بیان شد، تصمیم اهدای آثار مذکور به دولت شوروی، در پی برگزاری کنگره بین‌المللی هزاره فردوسی اتخاذ شد مراسمی که نه تنها یکی از نخستین کنگره‌های خاورشناسان در ایران به‌شمار می‌رفت، بلکه به‌عنوان نخستین صحنه برخورد اندیشه ایرانی با شرق‌شناسان و ایران‌شناسان برجسته آن دوران شناخته می‌شد. در این گردهمایی، چهره‌های برجسته ایران‌شناسی از کشورهای مختلف حضور داشتند. با توجه به تداوم برگزاری این مراسم در کشورهای خارجی، نام برخی از خیابان‌ها و میدان‌های اصلی شهرهای این کشورها به نام فردوسی گذارده شد. دولت شوروی در جریان کنگره هزاره فردوسی، هدایای ارزشمندی به ایران تقدیم کرد شامل: نسخه‌ای کپی شده از شاهنامه فردوسی به تاریخ ۷۳۱ ق/۱۳۳۰ م، مجموعه‌ای از یازده بشقاب مربوط به دوره ساسانی که ظروف اصل آن‌ها در موزه لنین‌گراد نگهداری می‌شد و هم‌چنین آلبوم‌ها و کتاب‌هایی ارزشمند درباره هنر و صنعت ایران (طرفداری، ۱۴۰۱، صص ۵۰، ۵۱؛ طرفداری، ۱۴۰۳، صص ۱۹۴، ۱۹۵؛ نفیسی، ۱۳۴۵، ص ۸۰).

به‌رحال طبق برنامه‌ریزی‌های انجام‌شده توسط دولت، مقرر شد آثار و اشیای تاریخی و هنری از مجموعه‌های کاخ گلستان و آستان قدس رضوی انتخاب و برای ارسال به لنین‌گراد آماده شود. برخلاف نمایشگاه لندن، این بار آثار حرم حضرت معصومه (س) و بقعه شیخ صفی برای روسیه در نظر گرفته نشد. باین حال نه تنها ارزش و نفاست آثار ارسالی به شوروی دست‌کمی از آثار نمایشگاه لندن نداشت، بلکه این نمایشگاه نیز در راستای معرفی هویت ایرانی در میان کشورهای جهان مؤثر بود؛ بنابراین ۱۱۴ عدد اشیای زیر طی تهیه صورت‌جلساتی با امضای اُمناى اموال و ناظران دولتی از موزه سلطنتی کاخ گلستان برای نمایشگاه، انتخاب و برای انتقال به لنین‌گراد به وزارت معارف تحویل شد:

«قرآن خطی رقم آقازمان جهت فتح‌علی‌شاه، قرآن خطی رقم لطف‌علی‌خان جهت نظام‌الملک، قرآن خطی رقم میرزااحمد نیریزی به‌تاریخ ۱۱۲۵ق جهت حاجی یاقوت (ناظر شافقی‌خان اعتضادالسلطنه)، قرآن خطی رقم میرزااحمد نیریزی به‌تاریخ ۱۱۱۷ق، قرآن خطی تحریر ۱۲۵۴ق جهت میرزا نبی‌خان، کتاب سلسله‌الذهب جامی به‌خط باباشاه اصفهانی ۹۹۷ق مصور به ۱۴ مجلس، قصیده ۱۷ صفحه‌ای کعب‌بن‌زهیر رقم یاقوت، مرقع گلشن مصور به ۸۶ مجلس و قطعات خط میرعلی، کتاب ظفرنامه تیموری دارای ۲۴ مجلس نقاشی تحریر ۹۳۵ق، خمسة نظامی دارای ۱۰ مجلس نقاشی تحریر علی‌الحسینی الهروی ۹۲۸ق، کتاب جامع‌التواریخ رشیدی دارای ۹۸ مجلس، انوار سهیلی دارای ۳۵ مجلس و نقش مهر ناصرالدین‌شاه، شاهنامه بایسنقری با ۳۲ مجلس رقم جعفر بایسنقر ۸۳۳ق، شاهنامه مصور به ۱۴ مجلس نقاشی به‌تاریخ ۱۴۷ق، مرقع کار هند دارای ۱۷۰ ورق نقاشی و خط‌های میرعلی، جلد پنجم هزارویک‌شب اثر میرزاابوالحسن صنیع‌الملک، کتاب کلیات سعدی به‌خط درویش عبدالمجید ۱۸۲ق، سبحة‌الابرار (هفت‌اورنگ) جامی رقم آقا فتح‌علی فرزند وصال ۱۲۷۰ق، مثنوی به‌خط فتح‌علی شیرازی ۱۲۶۳ق، مثنوی مولوی رقم محمدحسین شیرازی ۱۲۷۹ق، سپر بزرگ با چهار قبه فولادی دارای اشعار شاهنامه، کلاه‌خود فولادی منبت طلاکوب، سینه‌بند فولادی با حاشیه مذهب طلاکوب، ۲ عدد ساعدبند فولادی دارای سه ترنج طلاکوب، زره فولادی با شئل و پشت‌گردنی، شلوار زرهی با قپه‌های فولادی سرزانو، ۳ عدد تفنگ تمام‌قنداق خاتم چخماقی دارای دانه بدل‌نشان، سپر بزرگ پوست کرگ [کرگدن] با شش قبه بزرگ نقره، شمشیر تیغه‌جوهردار دارای عبارت بنده شاه ولایت عباس عمل اسدالله اصفهانی ۱۰۹۲ق، شمشیر با عبارت بنده شاه ولایت صفی، شمشیر دارای عبارت امیر تیمور گورکان و شاه‌صفی، شمشیر دارای عبارت بنده شاه ولایت عباس و بنده شاه ولایت اسماعیل عمل اسدالله، شمشیر دارای عبارت السلطان امیر تیمور گورکان، تابلوی رنگ‌وروغن اثر میرزاابوالحسن‌خان با رقم ۱۲۰۰ق، تابلوی رنگ‌وروغن رقم میرزاابا ۱۲۱۸ق، تابلوی نقاشی آبرنگ قرقاول اثر شاه‌عباس دوم با رقم قلعه‌کلا رجب ۱۰۴۵ق، صفحه نقاشی آبرنگ اثر صنیع‌الملک ۱۲۷۶ق، تابلوی آبرنگ اثر محمودخان ملک‌الشعرا، تابلوی آبرنگ کمال‌الملک با تصویر عمارت بادگیر، تابلوی آبرنگ کمال‌الملک با تصویر قرقاول، تابلوی آبرنگ کمال‌الملک با تصویر سردر الماسیه، ۴ عدد تابلوی آبرنگ اثر ملک‌الشعرا، کناره‌قالی زمینه‌سورمه‌ای کار کرمان، قالی زمینه‌سفید کار کرمان، پارچه قالی شاه‌عباسی، قالیچه ابریشمی زمینه‌ارغوانی کار کاشان، قالیچه کرمان زمینه‌نباتی، قالیچه کرمان زمینه‌سفید، قالیچه کرمان زمینه‌مشکی، ۳ عدد قالیچه کردستانی، اسطرلاب برنجی با رقم ابن‌حسین‌علی محمدخلیل، اسطرلاب برنجی با کتیبه شاه‌سلطان‌حسین صفوی و فتح‌علی‌شاه عمل عبدالعلی ابن محمدرفیع البحرانی ۱۱۲۶ق،

قاب و قدح یشم صفوی با شعر غرض نقشی ست کز ما باز ماند // که هستی را نمی بینم
بقائی ۱۱۲۹ق، قاب و قدح یشم کهربایی رنگ با رقم **السلطان فتح علی شاه قاجار ۱۲۴۱**،
قهوه جوش طلای مینا به شکل گردن طاووس به وزن ۱۴۱ مثقال، آفتابه طلای مینای سبز
به وزن ۴۷۸ مثقال، آفتابه برنز مثبت دارای خط ثلث، لگن طلای مینای لب کنگره ای
به وزن ۴۰۸ مثقال، لگن برنزی شبیه دوست کامی^۱ دارای خط ثلث، بلونی^۲ برنز مثبت به
تصویر انسان و پرندگان، ظرف بلور با عبارت السلطان العالم العادل به خط ثلث، ۲ عدد
گلدان بلور شلغمی با تراشی شبیه پر طاووس، ۳ عدد ظرف بلور شبیه قندان، ظرف
روغن چراغ سفالی، پیه سوز برنز با نقش گل و برگ و انسان، کشکول فولاد دارای اشعار
و تصاویر انسان و گل و برگ، سینی مَدور طلای مینا دارای شعر و نقش خورشید به وزن
۱۴۴۰ مثقال، سینی طلای مینای مصور به گل و برگ و سه زن به وزن ۱۳۲ مثقال، سینی
طلا دارای گل و برگ های مینا به وزن ۷۹۸ مثقال، سینی برنزی نقره و طلاکوب، سینی
برنزی مثبت با مجلس شکارگاه، ۲ عدد سینی مدور برنزی دارای خط ثلث طلاکوب،
دوری طلای مینای سبز با نقش گل و بوته و شعر به وزن ۱۱۴ مثقال، سرپوش طلای
مینای مصور با تکمه زمرد بدل به وزن ۱۰۴ مثقال، سرپوش طلای مینا مصور به تصویر
زن و مرد و گل و برگ به وزن ۵۱ مثقال، گلاب پاش طلای مینا دارای گل و برگ به وزن
۶۲ مثقال، تُنگ طلای مینای گل و برگ دار و مصور به تصویر زن و مرد و سواره و
شکارگاه به وزن ۵۴۶ مثقال، کاسه بشقاب چینی کار شیراز با نوشته العبد الاقل الحاج
میرزا بزرگ شیرازی سنه ۱۲۶۰، آینه مقوایی نقاشی با تصویر اندرون و زن و بچه، آینه
هشت مقوای (قطع هشت، هشت گوش) نقاشی دارای تصویر زن و مرد، جعبه بزرگ
مقوای نقاشی روغنی اثر آقامصطفی با نقش شاه عباس و حضرت عیسی، قلم دان چوبی
با تزیینات خاتم سازی استخوان سفید و سبز، قلم دان مقوایی رقم آقانجف با تصویر نبرد
شاه اسماعیل، قلم دان مقوایی روغنی با دورنمای شکارگاه و تصاویر زنان برهنه، جعبه
قلم دان مقوایی روغنی با رقم میرزا عبدالعظیم، قلم دان با تصویر شکارگاه فتح علی شاه و
شیخ صنعا^۳ (ساکما: ۲۶۱۸۴/۱/۶/۱۲/۱۴-۲۹۷؛ سیدبنکدار، ۱۴۰۲، صص ۸۶-۹۵).

هم اکنون بر روی برخی از آثار مذکور و موجود در کاخ گلستان از جمله یشم های
آن، برجسب هایی دیده می شود که نشان دهنده انتخاب شدن آن ها برای ارسال به نمایشگاه
است. چنانکه در فهرست آثار منتخب از کاخ گلستان مشخص است، برخلاف نمایشگاه
لندن، این بار دولت ایران جواهرات سلطنتی را برای نمایشگاه مدنظر قرار نداده است. به نظر
می رسد دولت و دربار ایران با توجه به تجربه نمایشگاه لندن، به شرایط ویژه جواهرات
سلطنتی و خطرات احتمالی برای آن پی برده بوده اند.

۱. دوست کامی: ظرف بزرگ مسی پایه دار
که در آن شراب یا نوشیدنی می ریزند و در
مجالس می گذارند.
۲. بلونی: خمره ای کوچک.
۳. برای مطالعه صورت و توصیفات
کامل و دقیق این آثار، بنگرید به: ساکما:
۲۹۷-۲۶۱۸۴/۱-۶

برای آماده‌کردن آثار آستان قدس نیز با دستور علی‌اصغر حکمت -وزیر معارف- مقرر شد تا طاهرزاده بهزاد -رئیس قسمت صنایع قدیمه اداره کل صناعت- به‌همراه سیدمحمدتقی مصطفوی -به‌عنوان نماینده وزارت معارف- برای انتخاب صنایع و اشیای هنری مناسب و درخور نمایش در لنین‌گراذ عازم مشهد شود. حکمت نیز از نیابت تولیت آستان قدس درخواست کرد که آثار در اختیار آن‌ها گذاشته شود تا هرچه سریع‌تر اشیای منتخب به مرکز انتقال یابد. ۱۴ اثر به شرح زیر طی تهیه صورت‌جلساتی با حضور تحویل‌داران و نمایندگان دولت از خزانه و کتاب‌خانه آستان قدس انتخاب شد و به تهران انتقال یافت:

«سوزنی ابریشمی گلابتون زرد شاه‌عباسی، سوزنی مخمل لاکه گلابتون‌دوزی شاه‌عباسی، سوزنی تمام‌زرری شاه‌عباسی بند رومی، قالیچه شاه‌عباسی معروف به چهارفصل، قالیچه پشمی جانمازی، سجاده مخمل لاکه شاه‌عباسی، ۲ عدد شده شاه‌سلیمانی، قالی شاه‌عباسی زمینه‌لاکه، قالی شاه‌عباسی زمینه‌لاکه گلابتون، رحل یشم بسیار نفیس، کتاب **خواص الاشجار وقفی شاه‌عباس اول** به سال ۱۰۱۷ق، کتاب **مفیدالخاص وقفی نادرشاه** به سال ۱۱۴۵ق، مرقع پارچه‌ای نفیس مرکب از دو قطعه» (ساکما: ۳۶-۳۰-۳۰/۳۰-۲۶۱۸۴-۲۹۷؛ ساکماق: ۷۶۷۵۱/۲؛ ۲۷/۲۴/۳۷۱۸/۲۳/۵/۱۰۱۷۰۷؛ ۳/۲۳/۳-۱۲۹۰۲۱/۲/۳).

علاوه‌براینکه اقدامات با هدف آماده‌سازی آثار مذکور در حال انجام بود، دستوری از مرکز به رؤسا و حکمرانان آذربایجان شرقی، اصفهان، خراسان و فارس ارسال شد؛ مبنی بر اینکه برای ارسال بهترین نمونه‌های آثار صنعتی ایران برای نمایشگاه، لازم است تا با مراجعه به خانواده‌های سرشناس قدیمی و عتیقه‌فروش‌ها، بهترین نمونه‌ها از آثار موجود در حوزه و منطقه خود را امانت بگیرند و توسط اداره معارف هر شهر به تهران انتقال دهید. در پی این دستور، از سوی آذربایجان شرقی چنین پاسخ داده شد که آثار صنعتی آذربایجان منحصر به فرش است که بهترین آن‌ها در مرکز وجود دارد. سایر صنایع نیز آثاری است که صنعتگران روسی رایج کرده‌اند. از طرفی اشیای نفیس بقعه شیخ صفی اردبیل هم قبلاً در اردیبهشت ۱۳۱۴ ش/۱۹۳۵ م برای نمایش در موزه جدید ایران باستان به مرکز ارسال شده‌است. مردم نیز از فرستادن اموال خود به شوروی نگرانی دارند و به‌همین دلیل اشیای قابل‌به‌دست‌نیامد (ساکما: ۳۷۹۲۳/۳۲/۵۸-۳۱۰-۳۱۰-۳۷۹۲۳/۳۲/۵۸؛ سیدبنکدار و امامی‌جمعه، ۱۳۹۹، صص ۵۵، ۵۶). از اصفهان نیز پاسخ داده شد که اغلب آثار تاریخی را تاجر کلیمی می‌خرند و به خارج می‌برند؛ هم‌چنین امکان شناسایی آثار موجود در خانه‌ها هم وجود ندارد (ساکما: ۳۷۹۲۳/۲۹/۳۰-۳۱۰). با وجود این گزارش‌ها، تعدادی آثار تاریخی شامل ۳۷ عدد شیء از اداره معارف آذربایجان شرقی و ۱۹ عدد شیء از اداره

۱. شده در مفهوم کلی به‌معنای سرعت و علامت است؛ ولی در اینجا منظور پارچه‌های گران‌بهای است که بر روی سرعت آویخته می‌شده‌است.

معارف اصفهان برای نمایشگاه به‌طور امانت به مرکز ارسال شد که برخی از آن‌ها متعلق به اشخاص و خانواده‌ها بود. علاوه بر آثار مذکور، ۱۰۲ عدد شیء دیگر نیز توسط برخی مجموعه‌های دولتی برای نمایش در نمایشگاه لنین‌گرا د به‌صورت امانت تحویل وزارت معارف شد (ساکما: ۱۳-۷/۲۶۱۸۴-۲۹۷).

از پاریس نیز حسن‌علی وزیری و محسن مقدم -از نقاشان و پیکرترشان برجسته ایرانی- ضمن حضور در نمایشگاه، یک صندوق حاوی تعدادی تابلوهای نقاشی خود را برای نمایش در نمایشگاه لنین‌گرا د ارسال کردند (ساکما: ۳۱۰-۵۲۱۰۵/۲؛ نشریهٔ تعلیم و تربیت، ۱۳۱۴، صص ۳۸۹، ۳۹۰). دولت هم‌چنین تعدادی از آثار عتیقهٔ مجموعه‌های خصوصی را برای نمایش در نمایشگاه خرید (ساکما: ۳۱۰-۳۷۹۲۳/۵۷). برای مثال ۲۰ عدد شیء به‌ارزش ۷۶۵۳ ریال از تجارت‌خانهٔ مارتین و برادران خریده شد (ساکما: ۲۹۷-۲۶۱۸۴/۲۳/۲۵). پس از آماده‌سازی و بسته‌بندی اشیاء در صندوق‌ها، تمامی آثار انتخاب‌شده از مجموعه‌های دولتی و خصوصی به‌سرپرستی سپهبدی -مدیر موزهٔ معارف- و مصطفوی -بازرس ادارهٔ عتیقات ایران- در اوایل تابستان ۱۳۱۴ ش/ ۱۹۳۵ م از طریق بندر پهلوی^۱ به روسیه انتقال داده شد (ساکما: ۳۱۰-۳۷۹۲۳/۵۷؛ نشریهٔ تعلیم و تربیت، ۱۳۱۴، صص ۳۸۹).

میرزاهدی‌خان شعاع‌الدولهٔ دیبا نیز که به‌واسطهٔ سوابق و تجربه‌اش در نمایشگاه لندن از سوی وزارت معارف با هدف بررسی روند امور نمایشگاه لنین‌گرا د و ارائهٔ گزارش معرفی شده بود، تعدادی از شمایل مذهبی و تابلوهای نقاشی خود را برای عرضه در نمایشگاه همراه با خود به روسیه بُرد (ساکما: ۳۱۰-۳۷۹۲۳/۵۳/۵۴؛ ۳۱۰-۲۹۹/۱-۴؛ ۳۱۰-۲۹۹/۱-۴). پس از دیبا، حکمت -وزیر معارف- همراه با هیئتی در اوایل شهریور ۱۳۱۴ ش/ ۱۹۳۵ م برای بررسی و همکاری در چیدمان آثار و سپس برگزاری نمایشگاه به روسیه اعزام شد. اعضای این هیئت بدین شرح بودند: عیسی صدیق، رئیس دانش‌سرای عالی و دانشکده‌های علوم و ادبیات؛ آندره گدار، مدیرکل عتیقات و موزهٔ معارف؛ علی‌اکبر سیاسی و صورتگر، استادان دانشکدهٔ ادبیات؛ مسعود معاضد، رئیس ادارهٔ دوم سیاسی وزارت امور خارجه؛ مسعودی، نمایندهٔ مجلس و مدیر روزنامهٔ اطلاعات؛ طاهرزادهٔ بهزاد، رئیس مؤسسهٔ صنایع قدیمهٔ اداره‌کل صناعت؛ اعتصام، نمایندهٔ اداره‌کل صناعت؛ بهرامی، دانشجوی باستان‌شناسی در موزهٔ برلن (ساکما: ۲۹۷-۳۷۵۵۸/۲؛ ۳۱۰-۳۷۹۲۳/۴۳؛ ۳۱۰-۳۷۹۲۳/۴۳؛ نشریهٔ تعلیم و تربیت، ۱۳۱۴، صص ۳۸۹-۳۹۱).

هم‌زمان که ایران در حال آماده‌سازی و تدارک بودجه و آثار بود، در روسیه نیز با هدف هماهنگی و برنامه‌ریزی و چیدمان آثار برای برگزاری کنگره و نمایشگاه اقداماتی

۱. بندر انزلی امروزی.

توسط کارگزاران درحال انجام بود. به‌جز موزه ارمنی‌ناژ، سایر موزه‌های روسیه نیز آثار خود را برای نمایشگاه آماده کرده بودند. طبق گزارش‌های بازتاب‌یافته در روزنامه‌های نیویورک‌تایمز و پراوا/ (چاپ مسکو) مقرر شده بود تا علاوه بر آثار دولت ایران، اشیای مرتبط با سرزمین‌های تاریخی ایران که بعد از سال ۱۹۳۱م/۱۳۰۹ش در حفاری‌های باستان‌شناسی در شوروی و سایر کشورها کشف شده بود نیز در نمایشگاه لنین‌گراد به نمایش درآورده شود. در این گزارش‌ها به این نکته اشاره شده بود که با توجه به گستردگی نفوذ تمدن ایران در گذشته - که تا سرزمین‌های روسیه نیز امتداد داشته‌است - نمایش آثار کشف‌شده امری مهم و ضروری است. در کنار نمایش آثار، نمایشگاهی نیز از عکس‌های سازه‌های مشهور معماری ایران که توسط پوپ گرفته شده بود، به نمایش درآورده می‌شد (ساکما: ۹۱۱۸/۲/۳-۳۱۰). برخلاف کنگره لندن، در نمایشگاه لنین‌گراد مقرر شده بود که دانشمندان و نقاشان ایران و سایر کشورهای شرقی حضور یابند. تفاوت حائز اهمیت دیگر این نمایشگاه در مقایسه با نمایشگاه لندن در آن بود که ضمن موضوعات تاریخی، به پیشرفت‌های صنعتی ایران معاصر و به‌ویژه هنر تحصیل‌کردگان مدرسه صنایع قدیم ایران واقع در تهران توجه می‌شد. هم‌چنین در سمینارهای کنگره لنین‌گراد علاوه بر بیان شاه‌کارهای معماری و صنایع تصویری ایران، به ادبیات و موسیقی ایران نیز به‌طور ویژه‌ای پرداخته می‌شد (ساکما: ۹۱۱۷/۴/۵/۷-۳۱۰).

از سوی دیگر آتابکوف -ژنرال کنسول‌گری اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی در اصفهان- از حکمران اصفهان درخواست کرد تا به‌مناسبت برگزاری کنگره و نمایشگاه صنایع ایران در لنین‌گراد، مقاله‌ای همراه با تعدادی عکس در رابطه با هنر و صنعت در اصفهان، برای چاپ و انتشار در شماره ویژه‌ای در مجله ستروئیم در مسکو تهیه کند. این تقاضا از والی فارس نیز شده بود. بدین‌منظور مقاله‌ای با موضوع ابنیه تاریخی و صنایع قدیم و جدید ایران همراه با تعدادی عکس توسط حکمران اصفهان برای کنسول روسیه ارسال شد. کنسول روسیه خود نیز تعدادی عکس از عکاس‌خانه جلفای اصفهان تهیه کرد (ساکما: ۳۷۹۲۳/۴۴-۵۱؛ ۲۹۱-۳۵۱۲/۴-۷/۱۰-۳۱۰).

۸. افتتاح و برگزاری کنگره و نمایشگاه جهانی هنر و صنایع ایران در لنین‌گراد

پس از آماده‌سازی و فراهم‌کردن شرایط لازم توسط دولت ایران و شوروی، کنگره و نمایشگاه لنین‌گراد در ۱۹ شهریور ۱۳۱۴ش/ ۱۱ سپتامبر ۱۹۳۵م با حضور رؤسای آن شامل حکمت -وزیر معارف ایران- بوبنوف -کمیسر معارف شوروی- پروفیسور فردریش زاره^۱، -رئیس انجمن بین‌المللی ایران‌شناسان- پروفیسور پوپ -رئیس دارالانشای انجمن

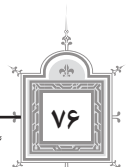
1. Friedrich Sarre.

ایران‌شناسان- پروفیسور اوربلی -معاون رئیس تشکیلاتی کنگره و عضو آکادمی علوم- شمس الدین- رئیس هیئت ترکیه- و ساعد- کاردار سفارت ایران- همراه با حدود صد نفر نماینده رسمی و نزدیک به ۳۰۰ نفر عضو از ۲۵ کشور آسیایی، اروپایی و آمریکایی در تالار تئاتر ارمیتاژ افتتاح شد. نمایندگان حاضر در نمایشگاه از کشورهای ایران، افغانستان، ترکیه، سوریه، آلمان، آمریکا، انگلستان، ایتالیا، اتریش، فرانسه، سوئد، دانمارک، هلند، اسپانیا، فنلاند، لهستان، چک اسلواکی، فلسطین و جمهوری‌های شوروی بودند. محمدعلی فروغی ذکاءالملک- رئیس‌الوزرا و رئیس انجمن حفظ آثار ایران- و مولوتف- رئیس کمیسرهای شوروی- نیز به‌عنوان رئیس افتخاری کنگره تعیین شده بودند (ساکما: ۹۱۱/۲/۳-۳۱۰؛ ۲۷/۳۷۵۵-۲۹۷؛ صدیق، ۱۳۵۴، ج ۲، ص ۲۸۰).

طبق گزارش کاردار ایران در مسکو، نمایشگاه کنگره صنایع مستظرفه ایران از دوران باستان تا معاصر، در هشتاد تالار موزه ارمیتاژ برپا شده بود و اشیای انتقالی از ایران نیز نزدیک به نه صد عدد برآورد شده بود. همان‌طور که پیشتر برنامه‌ریزی شده بود و در روزنامه‌ها هم بازتاب یافته بود، برخی کشورهای خارجی نیز آثار موزه‌ای خود را برای نمایشگاه به لنین‌گراد انتقال داده بودند. در نتیجه حضور سایر کشورها، مجموع آثار به‌نمایش درآمده، در حدود ۲۵ هزار عدد برآورد شده بود. هم‌چنین اکتشافات اخیر باستان‌شناسی در مناطق آسیای مرکزی و قفقاز، جمع‌آوری شده بود و در معرض نمایش قرار گرفته بود. در طی برگزاری کنگره و نمایشگاه، میهمانی‌های بسیاری برای دیدار هیئت ایران با نمایندگان سایر کشورها به‌ویژه شوروی در سفارت ایران ترتیب یافت. در طی این دیدارها که در روزنامه‌ها و مطبوعات، بسیار بازتاب یافته‌است، ضمن قدردانی بابت برپایی نمایشگاه، بر استحکام روابط کشورها با یکدیگر تأکید می‌شده‌است (ساکما: 6/5/3/2/37558-297؛ Ivan & Kadoi, 2019, P119).

در طول برگزاری کنگره، فروغی- رئیس‌الوزرا- و حکمت- وزیر معارف ایران- به‌همراه اعضای هیئت اعزام‌شده نظیر صدیق، دیبا، سیاسی، مقدم، و مصطفی‌قلی سخنرانی‌هایی در باب تاریخ ارائه کردند. از جمله فروغی در پیامی در رابطه با تاریخ هنر و صنعت ایران چنین بیان کرد: «ذوق ایرانی‌ها برای صنعت چنان سرشار بوده که گوئی احتیاج شدید به ابراز آن داشته‌اند و در جمیع امور زندگانی خود آن را به‌کار برده‌اند و حتی در موقعی که به‌واسطه بعضی موانع بروز آن در مجاری عادی برای ایشان ممکن نبوده، مجاری مخصوص برای آن ایجاد می‌کرده‌اند؛ چنانکه چون از مجسمه‌سازی و نقاشی ممنوع شده بودند، به‌جای تصاویر مجسمه ذوق خود را در کاشی‌کاری و تذهیب و سایر این نوع صنایع ظاهر ساخته‌اند و زحماتی که ایرانی‌ها در تکمیل حُسن خط

و اختراع خطوط نسخ و نستعلیق و شکسته کشیده‌اند یکی از بهترین دلائل مدعای ماست» (ذکاءالملک، ۲۵۳۵، ج ۲، صص ۲۲۶، ۲۲۷). سخنرانی‌های آنان در نظر مستشرقان و متخصصان، حاوی نکات تاریخی و علمی بود و بسیار حسن‌اثر بخشید؛ به‌طوری‌که نمایشگاه لنین‌گرا را بسیار باشکوه‌تر و مهم‌تر از نمایشگاه لندن می‌دانستند و بر نقش آن در معرفی تمدن ایران در دنیا و افزایش روابط حسنه میان ایران و شوروی تأکید می‌ورزیدند. به‌ویژه این نمایشگاه محافل علمی شوروی را به ایران جدید و جوانان دانشمند آن جلب کرد. طبق نظر متخصصان شوروی، اهمیت دیگر این کنگره و نمایشگاه در آن بود که بر نظریه مطرح‌شده در نمایشگاه لندن خط بطلان کشیده شد. در نظریه مذکور چنین نتیجه‌گیری و استدلال شده بود که تمدن و صنایع مستظرفه ایران از قرن هجدهم رو به انحطاط و زوال رفته‌است؛ ولی در نمایشگاه لنین‌گرا ثابت شد که هنر و صنایع ایران در این دوره احیا شده و رونق یافته‌است. به‌ویژه پروفیسور اوربلی در طی سخنرانی‌های خود، نظریه مذکور را کاملاً نادرست دانست و تأکید کرد که صنایع و هنر ایران حیات جاوید داشته‌است و تمدن ایران همیشه زنده و پایدار خواهد بود. از سوی دیگر حجم گسترده آثار در این نمایشگاه که نزدیک به ۲۵ هزار شیء می‌شد، قابل مقایسه با ۲ هزار اثر نمایشگاه لندن نبود و در نتیجه از این منظر نیز بسیار اثرگذار بوده‌است (ساکما: ۳۷/۳۵-۳۷۹۲۳-۳۱۰؛ ۳۷۵۵۸/۳-۲۹۷). پوپ نیز در طی سخنرانی‌اش، ضمن اشاره به نقش مثبت نمایشگاه لنین‌گرا در استحکام بخشیدن به مبانی انجمن بین‌المللی هنر و باستان‌شناسی ایران، بیان کرد: «تصمیم دلیرانه به حفظ میراث فرهنگی و معنوی در مقابل حوادث و سوانح روزگار، شاید نوعی خوش‌بینی بی‌دلیل به نظر آید؛ ولی تاریخ این حقیقت را به ثبوت رسانده و تاریخ ایران بالأخص، نیرو و دوام اثر این معنی را ثابت کرده‌است؛ زیرا در سراسر تاریخ آن کشور حقیقت قابل توجه این است که علی‌رغم یک سلسله بلیات باورنکردنی که هر کشوری را به کلی محو می‌کرد فرهنگ ایران باقی ماند و همواره ایران تجدید حیات کرد. [...] مهاجمات مغول می‌بایست منطقاً ایران را به کلی محو و نابود کرده باشد؛ مع‌ذلک ایران جاودان ماند و بعد از هر بلیه عظیمی رستاخیزی صورت گرفت. تاریخ ایران به ما اطمینان می‌دهد که معتقد به نور باطنی بشر باشیم و به مبانی اساسی تمدن خدمت کنیم؛ زیرا در صورت اتخاذ این روش و توأم‌بودن آن با شجاعت و سخاوت، انسان طبعاً بر همه مشکلات غلبه خواهد کرد» (صدیق، ۱۳۵۴، ج ۲، صص ۲۸۴، ۲۸۵).

با توجه به استقبال گسترده از نمایشگاه لنین‌گرا، در گزارشی که برای دولت ایران تهیه شده بود، چنین بیان شد که پیشرفت‌های اخیر ایران در صنایع و هنر مورد توجه جهانیان قرار گرفته‌است و موجب افتخار ایران شده‌است. بر همین اساس در همان هنگام برگزاری

۱. مهاجمات: جمع مهاجمه. مهاجمه: تاخت؛ یورش.

کنگرهٔ لنین گراد مقرر شد که کنگرهٔ چهارم صنایع مستظرفهٔ ایران در سال ۱۳۱۵ش/۱۹۳۶-۱۹۳۷م در پاریس برگزار شود (ساکما: ۳۷/۳۵-۳۷۹۲۳/۳۱۰-۳۱۰؛ ۳/۳۷۵۵۸/۲۹۷). بازتاب کنگره و نمایشگاه به همراه سخنرانی‌های علمی آن در روزنامه‌ها و نشریات انگلیسی و فرانسوی در طی مقالاتی به قلم مستشرقان مطرح آن دوره با موضوع تاریخ ایران در شماره‌های ویژه‌ای چاپ شد؛ حتی مقرر شده بود تا کاتالوگی به زبان فرانسه نیز تهیه شود و چند نسخه از آن برای دولت ایران ارسال شود (ساکما: ۲۱/۱۹/۲۱۶۷۲۵-۲۹۷؛ Beaux-Arts, 20 September 1935, No 142, p5; The Near East and India, 29 August 1935, pp 269-271; 12 September 1935, pp 331-333; The Times, 10 September 1935; 11 September 1935; 12 September 1935; 15 September 1935). به جز کاتالوگ، بدون شک انعکاس اخبار کنگره و نمایشگاه به زبان‌های مختلف در سراسر دنیا به آشنایی بسیاری از مردم جهان با فرهنگ و تمدن ایران منجر می‌شد. این دقیقاً همان هدفی بود که روشن‌فکران دولت و دربار پهلوی از برگزاری نمایشگاه داشتند و از این راه به آن دست یافتند. نتیجهٔ دیگر برگزاری نمایشگاه‌های لندن و لنین گراد آن بود که کتابی چندجلدی بانام *سیری در هنر ایران*، شامل مقالات متنوعی از دانشمندان و مورخان مطرح دنیا، پس از مدتی از پایان یافتن نمایشگاه لنین گراد توسط پوپ چاپ شد (صدیق، ۱۳۳۶، صص ۴۳۹، ۴۴۰؛ صدیق، ۱۳۵۳، ج ۳، ص ۳۴۳). چنین نمایشگاه‌هایی علاوه بر تأثیرات بین‌المللی - به دلیل انعکاس جهانی اخبارش - می‌توانست موجب تقویت هویت و حس افتخار ملی در جامعهٔ ایرانی شود و ایرانیان نیز بیش‌ازپیش با جنبه‌های تاریخی و فرهنگی کشور خود آشنا شوند و به تاریخ و تمدن ایران نگاه مثبت‌تری داشته باشند.

۹. پایان نمایشگاه و بازگشت آثار از لنین گراد به ایران

سرانجام اختتامیهٔ کنگرهٔ لنین گراد در ۲۶ شهریور ۱۳۱۴ش/۱۸ سپتامبر ۱۹۳۵م در کانون قشون سرخ برگزار شد و بر برگزاری کنگرهٔ چهارم پاریس تأکید شد. پس از اختتامیه، حکمت - وزیر معارف - در سفارت ایران به پاس قدردانی تعدادی نشان علمی به برخی از استادان از جمله بوبنوف، پروفیسور اوربلی، فیلیس اکرم^۲ (همسر پوپ)، یوگنی ادواردویچ برتلس^۳، الکساندر آرنولدویچ فریمان^۴، الکساندر ویچ روماسکوویچ، و خانم پروفیسور کامیل ترور اعطا کرد. هم‌چنین ۱۷ پارچهٔ زری به ارزش ۲۹۷۶ ریال - که اداره کل صناعت و معادن تهیه کرده بود - به کارکنان موزهٔ ارمیتاژ و کمیسر معارف آنجا اهدا شد. دو عدد النگو نیز برای خانم‌ها در نظر گرفته شده بود (ساکما: ۴-۲۹۷-۳۷۵۵۸/۲۰۷۲-۲-۵۲؛ ۳۱۰-۳۱۰؛ ۲/۶-۹۵۵-۲۹۷؛ نشریهٔ تعلیم و تربیت، ۱۳۱۴، صص ۳۹۸، ۳۹۹). به‌طور دقیق در اسناد موجود مشخص

1. A Survey of Persian Art.
2. Phyllis Ackerman.
3. Evgenii Eduardovich Bertels.
4. Alexander Arnoldovich Freiman.

نیست که آثار نمایشگاه تا چه زمانی در نمایش بوده‌است. در برخی گزارش‌های موجود به بازگرداندن آثار اشاره‌هایی شده‌است. در ۲۰ دی‌ماه ۱۳۱۴ ش/ ۱۱ ژانویه ۱۹۳۶ م از سفارت ایران درخواست شد که تاریخی دقیق و قطعی برای بازگرداندن اشیاء تعیین شود. به‌ویژه اشخاص و خانواده‌هایی که تعدادی از آثار را از مجموعه‌های خصوصی‌شان به‌طور امانت ارسال کرده بودند، خواستار بازگرداندن فوری آن‌ها شده بودند (ساکما: ۶۷/۱۰/۲۷۹۵۴-۲۹۷). هم‌چنین طبق گزارش غلام‌حسین ابتهاج - رئیس اداره تبلیغات و جلب سیاحان - در ابتدای سال ۱۳۱۵ ش/ ۱۹۳۶ م، یکی از رجال مهم آمریکا به‌نام کراوات^۱، برای بازدید از موزه معارف و دانشکده علوم معقول و منقول درخواست داشت که در پاسخ به او بیان شد که به‌علت انتقال آثار موزه برای نمایشگاه امکان بازدید وجود ندارد (ساکما: ۴-۲۴۰۷/۲-۲۹۷). بر همین اساس به‌نظر می‌رسد که نمایشگاه آثار حدوداً تا اواسط بهار ۱۳۱۵ ش/ ۱۹۳۶ م هم‌چنان برپا بوده‌است و پس‌از آن، آثار به ایران و سپس مکان‌های اصلی خود بازگردانده شده‌اند.

۱۰. نتیجه

برگزاری کنگره و نمایشگاه‌های هنر و صنایع مستظرفه ایران در لندن و لندن گراد، یکی از مهم‌ترین اقدامات فرهنگی و هنری بین‌المللی ایران در دوره نخست سلسله پهلوی به‌حساب می‌آید. رویکرد و سیاست‌گذاری‌های دولت در کنار ثبات نسبی سیاسی و اقتصادی، زمینه مناسبی را برای برگزاری چنین نمایشگاه‌هایی فراهم کرد. در دوره پهلوی به‌دلیل وجود قدرت مرکزی، نظام بوروکراسی اداری و تمرکزگرایی، دولت می‌توانست در دریافت آثار از مجموعه‌های تاریخی تسلط داشته باشد و دستورات لازم را صادر کند. این نمایشگاه‌ها بستری فراهم کردند تا دولت ایران بتواند میراث غنی هنری و تاریخی خود را در معرض دید جهانیان قرار دهد. برگزاری و حضور در چنین نمایشگاه‌هایی برای دولت مردان و طبقه نخبگان ایرانی بر سه اصل ملی‌گرایی، باستان‌گرایی، و تجددگرایی استوار بود. دولت پهلوی می‌توانست از طریق برگزاری این نمایشگاه‌ها، ایران را با مظاهر تازه‌ای از فرهنگ، هنر، و تمدن ایران به کشورها معرفی کند. از سوی دیگر دولت ایران می‌توانست از این رویدادهای فرهنگی به‌عنوان فرصتی تاریخی برای افزایش روابط دیپلماتیک و سیاسی خود با دولت‌ها بهره‌برد.

با برگزاری نمایشگاه‌های لندن و لندن گراد، برای نخستین بار گنجینه‌های ناشناخته و کمتر دیده‌شده تمدن ایران - که اغلب آن‌ها در مجموعه‌های سلطنتی و مذهبی حفظ و نگهداری می‌شدند - در معرض نمایش قرار گرفتند. با توجه به بازتاب بین‌المللی اخبار این

نمایشگاه‌ها دولت‌مردان، مستشرقان و حتی عموم مردم کشورهای خارجی با هنر و تاریخ ایران بیشتر آشنا شدند. برگزاری چنین نمایشگاه‌هایی با موضوع معرفی فرهنگ و تمدن ایران، موقعیت مغتنمی برای دولت فراهم می‌کرد تا از این طریق گردشگر جذب کند و با افزایش درآمد وضع اقتصادی‌اش بهبود یابد.

در طول دوره پهلوی، توجه ویژه‌ای به کاوش‌های باستان‌شناسی و آثار تاریخی معطوف شده بود؛ به گونه‌ای که با هدف حفظ این آثار، قانونی در مجلس شورای ملی تصویب شد. برگزاری این نمایشگاه‌ها و بازتاب نتایج و منافع آن برای ایران، انگیزه دولت‌مردان را در اجرایی شدن قانون مصوب مجلس، استمرار و توسعه کاوش‌های باستان‌شناسی و حفظ و مرمت آثار تاریخی افزایش می‌داد. پیرو این اقدامات، فرصت‌های بیشتری در زمینه ایران‌شناسی، انجام مطالعات مستشرقان و در نتیجه تألیف پژوهش‌های علمی و تخصصی جدید درباره فرهنگ و تمدن ایران ایجاد می‌شد.

با توجه به تجربه‌ای که ایران در نمایشگاه‌های لندن و لندن گراد به دست آورده بود، این نیاز بیش از پیش توسط دولت مدنظر قرار گرفت تا در راستای تحقق اهداف و دستاوردهای سیاسی، اقتصادی، و فرهنگی مذکور، موزه‌هایی دائمی در کشور ساخته و تأسیس شود. چنانکه بیان شد، انجام پژوهش‌های ایران‌شناسی، درآمدزایی از طریق گردشگری، و نیاز به مکانی رسمی برای معرفی تمدن ایران به هیئت‌های رسمی و دیپلماتیک کشورهای خارجی، لزوم ساخت موزه در داخل کشور و نمایش آثار نفیس تاریخی و هنری را دوچندان می‌کرد. بنابه همین دلایل هم بود که دولت‌مردان عصر پهلوی با عزم بیشتری برای ساخت موزه ایران باستان تصمیم گرفتند و آن را به عنوان نخستین موزه دائمی و رسمی کشور تأسیس کردند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

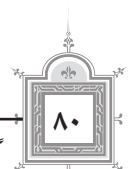
منابع

اسناد

الف- اسناد منتشر نشده

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران (ساکما)

۲۴۰-۳۷۵۹؛ ۲۴۰-۱۰۵۴۰۱؛ ۲۴۰-۵۹۶۶۵؛ ۲۴۰-۱۰۱۸۰۳؛ ۲۴۰-۱۰۷۴۳۸؛ ۲۴۰-۳۵۱۲؛ ۲۹۱-۶۴۸۶-۲۹۳؛
۲۹۶-۱۱۸۹۱؛ ۲۹۶-۹۵۵؛ ۲۹۷-۲۴۰۷؛ ۲۹۷-۱۲۱۵۳؛ ۲۹۷-۱۶۷۲۵؛ ۲۹۷-۲۱۲۲۴؛ ۲۹۷-۲۶۱۸۴؛
۲۹۷-۲۷۹۵۴؛ ۲۹۷-۲۸۱۸۴؛ ۲۹۷-۳۷۵۵۸؛ ۳۱۰-۲۹۹؛ ۳۱۰-۹۱۱۷؛ ۳۱۰-۹۱۱۸؛ ۳۱۰-۳۷۹۲۳؛
۳۱۰-۵۱۷۶۵؛ ۳۱۰-۵۲۰۳۸؛ ۳۱۰-۵۲۰۷۲؛ ۳۱۰-۵۲۰۷۹؛ ۳۱۰-۵۲۱۰۵؛ ۳۱۰-۴۳۳۹۵-۹۹۹.

سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی (ساکماق)

۱۳۷۵: ۱۰۱۷۰۷؛ ۱۲۹۰۲۱

مرکز اسناد آستان مقدس حضرت فاطمه معصومه (س) (مآمف)

۲۱۷۵۴

مرکز اسناد ریاست جمهوری اسلامی ایران (مارجا)

۱۳۴۵۵

مرکز اسناد تاریخی کاخ گلستان

۴۳۹۷۱۸

ب- اسناد منتشر شده

اسنادی از باستان‌شناسی در ایران (حفریات، عتیقات و بناهای تاریخی). (۱۳۸۰). (روح‌الله بهرامی و عیسی عابدی، کوشش گران). تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

کتاب

بانی مسعود، امیر. (۱۴۰۰). ایران و نمایشگاه‌های جهانی؛ از غرفه ۱۸۶۷ پاریس تا پاریس ۲۰۲۰ دوی. مشهد: کتابکده کسری.

پوپ، آرتو؛ اکرم، فیلیس. (۱۳۹۴). سیری در هنر ایران. (ج ۱۳). (سیروس پرهام، ناظر ترجمه). تهران: علمی و فرهنگی.

ذکاءالملک، محمدعلی. (۲۵۳۵). مقالات فروغی. (ج ۲). بی‌جا: یغما.

سیدبنکدار، سیدمسعود. (۱۴۰۲). مجموعه پشم‌های نفیس گنجینه کاخ گلستان. تهران: مجموعه میراث جهانی کاخ گلستان.

صدیق، عیسی. (۱۳۳۶). تاریخ فرهنگ ایران. تهران: دانشگاه تهران.

صدیق، عیسی. (۱۳۵۳). یادگار عمر: خاطراتی از سرگذشت دکتر عیسی صدیق. (ج ۳). بی‌جا: چاپخانه وزارت فرهنگ و هنر.

صدیق، عیسی. (۱۳۵۴). یادگار عمر: خاطراتی از سرگذشت دکتر عیسی صدیق. (ج ۲). بی‌جا: بی‌نا.

طرفداری، علی محمد. (۱۳۹۸). از گنج‌یابی تا باستان‌شناسی: ایران‌شناسان اروپایی و باستان‌شناسی ایران در

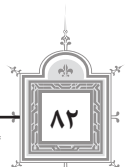
دوره قاجار و پهلوی اول. تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.

گیرشمن، تانیا. (۱۳۸۹). *من هم باستان‌شناس شدم!* (فیروزه دیلمقانی، مترجم). تهران: بنیاد فرهنگ کاشان
مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی. دوره ۷، جلسه ۱۷۲، ۱۱۲ آبان ۱۳۰۹ ش.
معصومی، غلامرضا. (۲۵۳۵). *باستان‌شناسی ایران (از ۲۴۰۷ تا ۲۵۳۵ شاهنشاهی)*. تهران: بی‌نا.
مینوی، مجتبی. (۱۳۵۱). *نقد حال*. تهران: خوارزمی.
مینوی، مجتبی. (۱۳۶۹). *تاریخ و فرهنگ*. بی‌جا: خوارزمی.
نفیسی، سعید. (۱۳۴۵). *تاریخ معاصر ایران*. بی‌جا: بی‌نا.
نگهبان، عزت‌الله. (۱۳۷۶). *مروری بر پنجاه سال باستان‌شناسی ایران*. تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور.
هاکس، مریت. (۱۳۷۱). *ایران: افسانه و واقعیت: خاطرات سفر به ایران*. (محمدحسین نظری‌نژاد و دیگران، مترجمان). مشهد: آستان قدس رضوی.
هرتسفلد، ارنست. (بی‌تا). *راپرت دربارهٔ حالت کنونی اطلال شهر یارسه (پرسپولیس) معروف بتخت جمشید و پیشنهادهایی برای حفظ آن با سی ورقه تصویر و یک نقشه*. (مجتبی مینوی طهرانی، مترجم). بی‌جا: بی‌نا.

مقاله

سیدبنکدار، سیدمسعود؛ امامی جمعه، وحید. (۱۳۹۷). «بررسی مقابر پادشاهان صفویه مدفون در حرم حضرت معصومه (ع)». *نشریه تاریخ‌اندیش*، سال ۱، ش ۱، صص ۲۱ تا ۴۶.
سیدبنکدار، سیدمسعود؛ امامی جمعه، وحید. (۱۳۹۸). «بررسی اسنادی وضعیت اموال دولتی (بیوتات سلطنتی) در دوره احمدشاه قاجار (مطالعه موردی: کاخ گلستان)». *مجله تاریخ‌نامه ایران بعد از اسلام*، سال ۱۰، ش ۲۱، صص ۱ تا ۳۲. DOI: 10.22034/JIIPH.2019.10.345.
سیدبنکدار، سیدمسعود؛ امامی جمعه، وحید. (۱۳۹۹). «وضعیت اشیا و آثار متعلق به بقعه شیخ‌صافی‌الدین اردبیلی از دوره صفویه تا پهلوی اول برپایه اسناد». *مجله مطالعات تاریخ فرهنگی (پژوهش‌نامه انجمن ایرانی تاریخ)*، سال ۱۱، ش ۴۴، صص ۳۱ تا ۶۹.
صادقی، زهرا. (۱۳۸۸). «ایران و انگلستان (نمایشگاه بین‌المللی صنایع مستظرفه ایران در لندن ۱۳۰۹ ش/۱۹۳۱ م)». *نشریه تاریخ روابط خارجی*، ش ۳۸-۳۹، صص ۱۹۲ تا ۲۳۳.
طرفداری، علی محمد. (۱۴۰۱). «بررسی روند و رویکردهای برگزاری مراسم «هزاره فردوسی» ۱۳۱۳ ش در جهان». *مجله گنجینه اسناد*، ۳۲(۴)، صص ۴۶ تا ۷۶. DOI: 10.30484/ganj.2022.2956.
طرفداری، علی محمد. (۱۴۰۳). «پیوند ملی‌گرایی شاهنشاهی و برپایی مراسم هزاره فردوسی در دوره پهلوی اول». *مجله تاریخ اسلام*، ۲۵(۲)، صص ۱۷۹ تا ۲۱۱، ۲۱۵۶، ۲۱۶۱، ۲۰۲۲، ۲۰۸۱. DOI: 10.22081/hiq.2022.60461.

روزنامه‌ها، مجلات و نشریات

- روزنامه اطلاعات، ش ۱۱۸۷، ۲۴ آبان ۱۳۰۹ ش.
روزنامه اطلاعات، ش ۱۲۰۶، ۱۶ آذر ۱۳۰۹ ش.
روزنامه اطلاعات، ش ۱۲۲۴، ۸ دی ۱۳۰۹ ش.
روزنامه اطلاعات، ش ۱۲۲۷، ۱۱ دی ۱۳۰۹ ش.
روزنامه اطلاعات، ش ۱۲۳۰، ۱۶ دی ۱۳۰۹ ش.
مجله یغما، سال ۱۹، ش ۲، اردیبهشت ۱۳۴۵ ش، صص ۹۸ تا ۱۰۷.
نشریه تعلیم و تربیت، سال ۵، ش ۷-۸، مهر و آبان ۱۳۱۴ ش، صص ۳۸۹ تا ۴۱۷.
نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، سال ۱۲، ش ۲، دی ۱۳۴۳، صص ۲۱۶ تا ۲۳۶.

منابع لاتین

Book

- Catalogue of International Exhibition of Persian Art.* (1931). Royal Academy of Arts: Great Britain.
- Ivan, Szanto; Kadoj, Yuka. (2019). *The Reshaping of Persian Art: Art Histories of Islamic Iran and Beyond*. Piliscsaba: The Avicenna Institute of Middle Eastern Studies.

Article

- Wood, Barry D. (2000). "A Great Symphony of Pure Form": The 1931 International Exhibition of Persian Art and Its Influence. *Ars Orientalis*, Freer Gallery of Arts, The Smithsonian Institution and Department of the History of Art, University of Michigan, Vol. 30, pp 113-130, DOI:10.2307/4434265.

Newspapers, magazines and periodicals

- Beaux-Arts*, 20 September 1935, No. 142.
The Near East and India, 29 August 1935.
The Near East and India, 12 September 1935.
The Times, 5 January 1931.
The Times, 10 September 1935

The Times, 11 September 1935.

The Times, 12 September 1935.

The Times, 15 September 1935.

English Translation of References

Archival Documents

Unpublished Documents

Markaz-e Asnād-e Āstān-e Moqaddas-e Hazrat-e Fātemeh Maʿsumeh (Hazrat Fatima Ma-soumeh Holy Shrine Document Center) (MĀĀMF): 21754. [In Persian]

Markaz-e Asnād-e Riyāsat-Jomhuri-ye Eslāmi-ye Irān (Presidential Archives of the Islamic Republic of Iran) (MĀRJĀ): 13455. [In Persian]

Markaz-e Asnād-e Tāriḫi-ye Kāx-e Golestān (Golestan Palace Archive): 439718. [In Persian]

Sāzmān-e Asnād va Ketābxāne-ye Melli-ye Irān (Sākmā) (National Library and Archives Organization of Iran)

240-3759; 240-15401; 240-59665; 240-101803; 240-107438; 291-3512; 293-6486; 296-11891; 297-955; 297-2407; 297-12153; 297-16725; 297-21224; 297-26184; 297-27954; 297-28184; 297-37558; 310-299; 310-9117; 310-9118; 310-37923; 310-51765; 310-52038; 310-52072; 310-52079; 310-52105; 999-43395. [In Persian]

Sāzmān-e Ketābxāne-hā, Muze-hā va Markaz-e Asnād-e Āstān-e Qods-e Razavi (Sākmāq) (The organization of Libraries, Museums and Documents Center of Astane Quds Razavi): 76751; 101707; 129021. [In Persian]

Published Documents

“*Asnādi az bāstān-šenāsi dar Irān (Hafriyāt, ‘Atiqāt va Banā-hā-ye tārixi)*” (Documents on archaeology in Iran (Excavations, antiquities, and historic buildings)). (1380/2001).

Edited by Rouhollah Bahrami & Isa Abdi. Tehran: Vezārat-e Farhang va Eršād-e Eslāmi (Ministry of Culture and Islamic Guidance). [In Persian]

Books

Bani Masoud, Amir. (1400/2021). “*Irān va namāyeshgāh-hā-ye jahāni; Az qorfe-ye 1867*

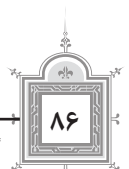
- Pāris tā pāvion-e 2020 Dobeḡ*” (Iran and world fairs: From the 1867 Paris to Dubai 2020). Mašhad: Ketābkadeh Kasrā. [In Persian]
- “Catalogue of international exhibition of Persian art”*. (1931). Royal Academy of Arts: Great Britain.
- Ghirshman, Tania. (1389/2010). *“Man ham bāstān-šenās šodam!”* (Archeologue malgre moi; Vie quotidienne d’une mission archeologique en Iran) [Archaeologist in Spite of Myself; Daily Life on an Archaeological Mission in Iran]. Translated by Firouzeh Deylamghani. Tehran: Bonyād-e Farhang-e Kāšān (Kashanica Foundation). [In Persian]
- Hawkes, Merritt. (1371/1992). *“Irān: Afsāneh va vāqe’eyat: Xāterāt-e safar be Irān”* (Persia: Romance and reality). Translated by Mohammad Hossein Nazari-Nejad et al. Mašhad: Āstān Qods-e Razavi (Astan Quds Razavi). [In Persian]
- Herzfeld, Ernst. (n.d.). *“Rāport darbāre-ye hālat-e konuni-ye atlāl-e šahr-e Pārsēh (Persepolis) ma’ruf be Taxt-e Jamšid va pišnahād-hā-yi barāye hefz-e ān bā si varaqe-ye tasvir va yek naqšeh”* (Rapport sur letat actuel des ruines de Persepolis et propositions pour leur conservation) [Report on the current state of the ruins of Persepolis and proposals for their conservation]. Translated by Mojtaba Minovi Tehrani. [n.p.]: n.p. [In Persian]
- Ivan, Szanto; & Kadoi, Yuka. (2019). The reshaping of Persian art: Art histories of Islamic Iran and beyond. Piliscsaba: The Avicenna Institute of Middle Eastern Studies.
- “Mašruh-e mozākerāt-e Majles-e Šorā-ye Melli.”* (Detailed minutes of the National Consultative Assembly). Term 7, session 172, 12 Ābān 1309 SH / 1930 AD. [In Persian]
- Masoumi, Gholamreza. (2535/1956). *“Bāstān-šenāsi-ye Irān (Az 2407 tā 2535 Šāhanšāhi)”* (Archaeology of Iran (1828 to 1956)). Tehran: n.p. [In Persian]
- Minovi, Mojtaba. (1351/1972). *“Naqd-e hāl”* (Critique of the present). Tehran: Xārazmi. [In Persian]
- Minovi, Mojtaba. (1369/1990). *“Tārix va farhang”* (History and culture). Tehran: Xārazmi. [In Persian]
- Nafisi, Saeed. (1345/1966). *“Tārix-e mo’āser-e Irān”* (Modern history of Iran). [n.p.]: n.p. [In Persian]

- Negahban, Ezzatollah. (1376/1997). *“Moruri bar panjāh sāl bāstān-šenāsi-ye Irān”* (Archaeology of Iran). Tehran: Sāzmān-e Mirās-e Farhangi-ye Kešvar (Iranian Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism Organization) (ICHHTO). [In Persian]
- Pope, Arthur; & Ackerman, Phyllis. (1394/2015). *“Seiri dar honar-e Irān”* (A survey of Persian art, from prehistoric times to the present) (vol. 13). Translation supervised by Sirous Parham. Tehran: ‘Elmi va Farhangi Publishing. [In Persian]
- Sedigh, Isa. (1336/1957). *“Tārix-e farhang-e Irān”* (History of Iranian culture). Tehran: Dānešgāh-e Tehrān (University of Tehran). [In Persian]
- Sedigh, Isa. (1353/1974). *“Yādegār-e ‘omr: Xāterāti az sargozašt-e Doktor Isā Sediq”* (Memoirs of a lifetime: The life of Dr. Isa Sediq) (vol. 2). [n.p.]: n.p. [In Persian]
- Sedigh, Isa. (1353/1974). *“Yādegār-e ‘omr: Xāterāti az sargozašt-e Doktor Isā Sediq”* (Memoirs of a lifetime: The life of Dr. Isa Sediq) (vol. 3). [n.p.]: Čāpxāne-ye Vezārat-e Farhang va Honar (Ministry of Culture and Art Press). [In Persian]
- Seyed Bonakdar, Seyed Masoud. (1402/2023). *“Majmu’eh yašm-hā-ye nafis-e ganjine-ye Kāx-e Golestān”* (The collection of exquisite jade of Golestan Palace treasury). Tehran: Majmu’-ye Mirās-e Jahāni-ye Kāx-e Golestān (Golestan Palace World Heritage Collection). [In Persian]
- Tarafdari, Ali Mohammad. (1398/2019). *“Az ganj-yābi tā bāstān-šenāsi: Irān-šenāsān-e Orupāyi va bāstān-šenāsi-ye Irān dar dowre-ye Qājār va Pahlavi-ye avval”* (From treasure hunting to archaeology: European Iranologists and archaeology in Qajar and Pahlavi I). Tehran: Sāzmān-e Asnād va Ketābxāne-ye Melli-ye Irān (Sākmā) (National Library and Archives Organization of Iran). [In Persian]
- Zoka al-Molk, Mohammad Ali. (2535/1956). *“Maqālāt-e Foruqi”* (Foroughi’s Articles) (vol. 2). [n.p.]: Yaqmā. [In Persian]

Articles

- Sadeghi, Zahra. (1388/2009). *“Irān va Engelestān (Namāyešgāh-e bein-ol-melali-ye sanāye’-e mostazrafe-ye Irān dar Landan 1309 SH / 1931 AD)”* (Iran and England (International exhibition of Iranian industrial products in London 1309/1931

- AD)". Našriye-ye *Tārix-e Ravābet-e Xāreji* (Journal of the History of Foreign Relations), issues 38 & 39, pp. 192 – 233. [In Persian]
- Seyed Bonakdar, Seyed Masoud; & Emami Jomeh, Vahid. (1397/2018). "Barresi-ye maqāber-e pādešāhān-e Safaviye-ye madfun dar haram-e Hazrat-e Ma;sumeh (AS)" (Study of the tombs of Safavid kings buried in the shrine of Hazrat Ma-soumeh (PBUH)) Našriye-ye *Tārix-andiš*, 1(1), pp. 21–46. [In Persian]
- Seyed Bonakdar, Seyed Masoud; & Emami Jomeh, Vahid. (1398/2019). "Barresi-ye asnādi-ye vazʿeyat-e amvāl-e dowlati (boyutāt-e saltanati) dar dowre-ye Ahmad Šāh-e Qajar (Motāleʿe-ye moredi: Kāx-e Golestān). (Studying the status of state properties (royal households) according to documents during Ahmad Shah Qajar period (Case study: Golestan palace)) Majalle-ye *Tārix-nāme-ye Irān Baʿd az Eslām* (Iranian Islamic Period History), 10(21), pp. 1–32, DOI:10.22034/JI-IPH.2019.10345. [In Persian]
- Seyed Bonakdar, Seyed Masoud; & Emami Jomeh, Vahid. (1399/2020). "Vazʿeyat-e ašyāʾ va āsār-e moteʿalleq be boqʿe-ye Šeix Safi-yed-Din Ardebili az dowre-ye Safaviyeh tā Pahlavi-ye avval bar pāye-ye asnād" (Status of objects and artifacts belonging to the tomb of Sheikh Safi al-Din Ardabili from the Safavid period to the Pahlavi I based on documents). *Motāleʿāt-e Tārix-e Farhangi (Pažuheš-nāme-ye Anjoman-e Irāni-ye Tārix)* (Journal of Cultural History Studies) (Iranian Historical Association Research Journal), 11(44), pp. 31–69. [In Persian]
- Tarafdari, Ali Mohammad. (1401/2022). "Barresi-ye ravand va ruykard-hā-ye bargozāri-ye marāsem-e "Hezāre-ye Ferdowsi" 1313 SH dar jahān" (Investigating the process and approaches of holding "Hazara Ferdowsi" ceremony in 1933 in the world). *Ganjine-ye Asnād*, 32(4), pp. 46–76, DOI:10.30484/ganj.2022.2956. [In Persian]
- Tarafdari, Ali Mohammad. (1403/2024). "Peyvand-e melli-garāyi-ye šāhanšāhi va barpāyi-ye marāsem-e "Hezāre-ye Ferdowsi" 1313 SH dar jahān" (The connection between imperial nationalism and the establishment of ferdowsi's millennium ceremony in the era of Pahlavi the first). Majalle-ye *Tārix-e Eslām* (His-

tory of Islam Journal), 25(2), pp. 179–211, DOI:10.22081/hiq.2022.60461.2156.
[In Persian]

Wood, Barry D. (2000). "A great symphony of pure form: The 1931 international exhibition of Persian art and its influence". *Ars Orientalis*, Freer Gallery of Arts, The Smithsonian Institution and Department of the History of Art, University of Michigan, 30, pp. 113–130, DOI:10.2307/4434265.

Newspapers, magazines and periodicals

Beaux-Arts, 20 September 1935, No. 142.

Majalle-ye Yaqmā (Journal of Yaghma), 19(2), Ordibehesht 1345 SH / May 1966 AD, pp. 98–107. [In Persian]

Našriye-ye Dāneškade-ye Adabiyāt va 'Olum-e Ensāni-ye Dānešgāh-e Tehrān (Journal of the Faculty of Literature and Humanities, University of Tehran), 12(2), Dey 1343 SH / January 1965 AD, pp. 216–236. [In Persian]

Ruznāme-ye Ettelā'āt (Ettelā'at Newspaper), issue no. 1187, 24 Ābān 1309 SH / 15 November 1930 AD. [In Persian]

Ruznāme-ye Ettelā'āt (Ettelā'at Newspaper), issue no. 1206, 16 Āzar 1309 SH / 7 December 1930 AD. [In Persian]

Ruznāme-ye Ettelā'āt (Ettelā'at Newspaper), issue no. 1224, 8 Dey 1309 SH / 29 December 1930 AD. [In Persian]

Ruznāme-ye Ettelā'āt (Ettelā'at Newspaper), issue no. 1227, 11 Dey 1309 SH / 1 January 1931 AD. [In Persian]

Ruznāme-ye Ettelā'āt (Ettelā'at Newspaper), issue no. 1230, 16 Dey 1309 SH / 6 January 1931 AD. [In Persian]

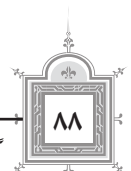
Našriye-ye Ta'lim o Tarbiyat (Quarterly Journal of Education), 5(7-8), Mehr & Ābān 1314 SH / October & November 1935 A, pp. 389–417. [In Persian]

The Near East and India, 29 August 1935.

The Near East and India, 12 September 1935.

The Times, 5 January 1931.

The Times, 10 September 1935.

The Times, 11 September 1935.

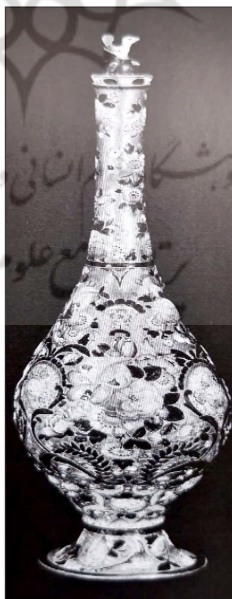
The Times, 12 September 1935.

The Times, 15 September 1935.

پیوست ۱

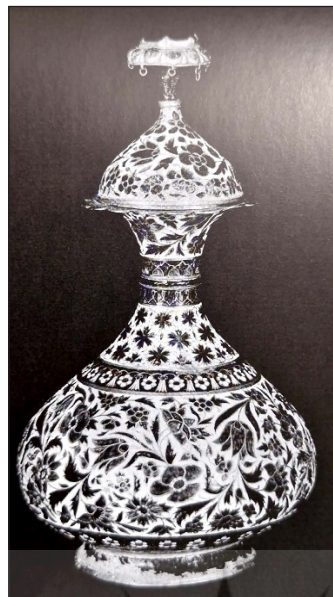
سپر جواهرنشان انتقالی به نمایشگاه
لندن
هم‌اکنون موجود در خزانه جواهرات
ملی بانک مرکزی ایران (پوپ و اکرمین،
۱۳۹۴، ج ۱۳، ص ۱۳۹۶).

پیوست ۲

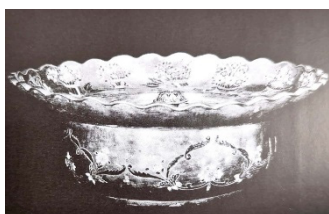
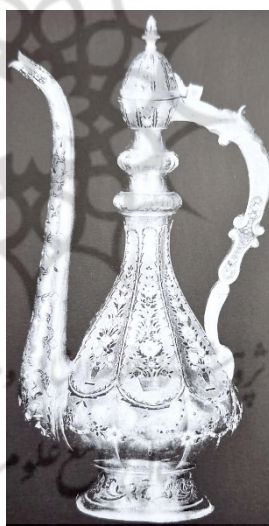
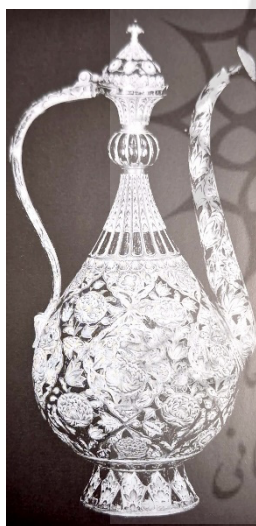
گلاب‌پاش طلای میناکاری‌شده انتقالی
به نمایشگاه لندن و لندن‌گراد
هم‌اکنون موجود در خزانه جواهرات
ملی ایران (پوپ و اکرمین، ۱۳۹۴، ج ۱۳،
ص ۱۳۹۶).

پیوست ۳

سفلدان (سلفدان) طلای
میناکاری شده جواهرنشان انتقالی به
نمایشگاه لندن
هم‌اکنون موجود در خزانه جواهرات
ملی ایران (پوپ و اکرم، ۱۳۹۴، ج ۱۳،
ص ۱۳۹۶)

پیوست ۴

آفتابه‌لگن‌های طلای میناکاری شده انتقالی
به نمایشگاه لندن و لندن‌گراد
هم‌اکنون موجود در خزانه جواهرات
ملی ایران (پوپ و اکرم، ۱۳۹۴، ج ۱۳،
ص ۱۳۹۵)